

**ВІННИЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ МИХАЙЛА КОЦЮБІНСЬКОГО**

**Факультет дошкільної, початкової освіти та мистецтв
імені Валентини Волошиної**

Кафедра мистецьких дисциплін дошкільної та початкової освіти

ДИПЛОМНА РОБОТА

на тему:

**«РОЗВИТОК МУЗИЧНОГО СЛУХУ МОЛОДШИХ
ШКОЛЯРІВ ЗАСОБАМИ ІГРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ»**

Студентки 2 курсу МА СМз групи
Освітньої програми Середня освіта.
Музичне мистецтво. Художня культура.
Спеціальності 014 Середня освіта
(Музичне мистецтво)
Галузі знань 01 Освіта/Педагогіка
Ступеня вищої освіти магістра
Островської Лілії Володимирівни

Науковий керівник: Білозерська Г. О.
канд. пед. наук, старший викладач

Розширена шкала _____

Кількість балів: _____ Оцінка: ECTS _____

Голова комісії _____
(підпис) (ініціали, прізвище)

Члени комісії _____
(підпис) (ініціали, прізвище)

_____ (підпис) (ініціали, прізвище)

_____ (підпис) (ініціали, прізвище)

м. Вінниця – 2020 рік

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ МУЗИЧНОГО СЛУХУ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЗАСОБАМИ ІГРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ	8
1.1. Сутність, зміст та аналіз поняття музичного слуху молодших школярів.....	8
1.2. Зміст та структура ігрових технологій на уроках музичного мистецтва у молодших класах	16
1.3. Розвиток музичного слуху молодших школярів як педагогічна проблема.....	23
РОЗДІЛ 2. ДОСЛІДНО-ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА РОБОТА З РОЗВИТКУ МУЗИЧНОГО СЛУХУ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У ПРОЦЕСІ ВИКОРИСТАННЯ ІГРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ	31
2.1. Діагностика стану розвиненості музичного слуху учнів початкової школи	31
2.2. Хід експериментальної роботи з розвитку музичного слуху молодших школярів у процесі ігрової діяльності.....	40
2.3. Аналіз результатів дослідно-експериментальної роботи з розвитку музичного слуху молодших школярів у процесі використання ігрових технологій.....	51
ВИСНОВКИ	58
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	61
ДОДАТКИ	67

ВСТУП

Актуальність дослідження. У системі актуальних завдань, що постають перед сучасною українською школою, одне з центральних місць посідає розробка технологій і методик гармонійного розвитку особистості дитини з урахуванням її унікальності, власної активності, творчих нахилів та здібностей.

Проблеми творчого розвитку особистості, зокрема розвитку природних задатків сьогоденних дітей, турбують українське суспільство бо серед найважливіших чинників становлення нації є її інтелектуальний потенціал. Саме він забезпечує її функціонування в усіх сферах суспільного життя.

Школа допомагає учням підготуватись до самостійного життя, тим самим забезпечивши дітей всіма необхідними знаннями та навичками за допомогою методів та педагогічних заходів.

Актуальною проблемою є музичне виховання молодших школярів. Адже за допомогою музичного виховання дитина отримує культурний та розумовий розвиток. Перш за все, це інтерес дітей до музики, музичні здібності та розвиток навичок осмисленого сприйняття її.

Ніякий вид музичної діяльності на уроці не дасть позитивних виховних результатів якщо у дитини немає навичок активного музичного сприймання, слабо розвинутий музичний слух.

Спів – один із основних видів музичної діяльності учнів на уроці музичного мистецтва і водночас чи не найскладніша ділянка роботи учителя, оскільки мова йде про «живий» інструмент – дитячий голос.

Як відомо, більшість дітей, які вперше приходять до школи не мають навичок співу, співають пісні на одній висоті, неправильно інтонують мелодію.

Виховання вокально-інтонаційної культури дуже актуальне і значне, тому що дає змогу розвивати у школярів любов до співу, розуміння

поетичного тексту пісні, передачі його голосом, допомагає орієнтуватися у природі слухових образів, сприяє формуванню музичних здібностей дітей, розвитку їх музичного сприймання і слуху.

Педагогічний потенціал музичного мистецтва - це сукупність виховних засобів, можливостей, що містяться в творчій спадщині композиторів, які можуть бути використані в цілях формування гуманної творчої особистості. Педагогічний потенціал дитячої художньої творчості, це можливості, закладені в ньому для різнобічного розвитку, загального і художньої освіти та естетичного виховання. Не менш значним і є педагогічний. У дидактичних іграх моделюються адекватні умови формування особистості, необхідні для професійної діяльності в майбутньому. Мета дидактичної гри: активізувати пізнавальну діяльність; забезпечувати розумову активність учасників гри; створювати умови для дитячої творчості та ін.. У процесі ігрової діяльності вирішуються розвиваючі, виховні та освітні завдання. Для вирішення поставлених цілей і завдань на уроках використовуються: дидактичні; сюжетні; рольові; театралізовані; рухливі та ін.

Гра - головна сфера спілкування дітей; в ній розширюються проблеми міжособистісних відносин, сумісності, партнерства, дружби. У грі пізнається соціальний досвід, стосунків між людьми. Гра соціальна за своєю природою і безпосередньому насиченню, будучи відображеною моделлю поведінки, прояви та розвитку складних систем, що самоорганізуються, і практикою творчих рішень, переваг, виборів вільного поведінки дитини, сферою неповторної людської активності.

У початковій школі закладаються основи духовної культури, музичної освіченості, що формують музично-естетичні ідеали, смаки і потреби молодших школярів. Саме на уроках музичного мистецтва кожна дитина долучається до скарбів класичної та народної музики, у неї формується емоційно-особистісне ставлення до творів мистецтва.

У різноманітному спектрі особистісних якостей учнів виявляються в музично-творчій діяльності особливого значення набуває музичність. Вона передбачає наявність різноманітного музичного досвіду учнів, а також досить тонке, диференційоване сприйняття, слухання музики.

У різноманітному спектрі особистісних якостей учнів виявляються в музично-творчій діяльності особливого значення набуває музичність. Вона передбачає наявність різноманітного музичного досвіду учнів, а також досить тонке, диференційоване сприйняття, слухання музики.

Проблеми розвитку музичного слуху школярів знайшли відображення в дослідженнях В.Б. Брайніна, Н.Г. Борисової, Н.А. Гарбузова, В.К. Белобородова, А.І. Кондратьєва, М.В. Карасьова, В.М. Мясичева, Н.В. Суислової, М.С. Старчеус, К.В. Тарасової, Г.С. Тарасова, Б.М. Теплова, Г.М. Ципіна та ін.

У музично-педагогічній науці прийнято умовний поділ музичного слуху на зовнішній і внутрішній. Так, мета зовнішнього слуху - сприйняття цілісного образу музики. Внутрішній слух знаходить своє вираження в уявному поданні звучанню музики. Все частіше піднімається питання про важливість розвитку різних видів музичного слуху, наприклад, ритмічного слуху поряд з інтонаційним і ладовим.

Розвиток музичного слуху молодших школярів в ігровій діяльності активізує накопичення музично-слухового досвіду, музично-слухових уявлень, і допомагає учням усвідомлено відтворювати і інтерпретувати музичні твори.

Зважаючи на актуальність цієї проблеми, ми обрали наступну тему дослідження: «Розвиток музичного слуху молодших школярів засобами ігрових технологій».

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити методику розвитку музичного слуху молодших школярів засобами ігрових технологій.

Об'єкт дослідження – процес розвитку музичного слуху молодших школярів .

Предмет дослідження – методика розвитку музичного слуху засобами ігрових технологій.

У відповідності з предметом та метою дослідження було визначено наступні **завдання дослідження**:

1. Визначити стан досліджуваної проблеми у психолого-педагогічній та методичній літературі.
2. Обґрунтувати основні теоретичні підходи до організації роботи з розвитку слуху школярів початкової школи.
3. Висвітлити питання системного підходу до роботи з розвитку музичного слуху у молодших школярів.
4. Визначити особливості використання ігрових технологій на уроках музичного мистецтва.

Методи дослідження:

теоретичні: аналіз літератури з проблеми дослідження та систематизації теоретичного матеріалу; метод порівняння, метод виявлення подібності та відмінності, аналіз та синтез;

емпіричні - педагогічне спостереження, педагогічна бесіда з проблеми дослідження, педагогічний експеримент.

Експериментальна база дослідження. Дослідно-експериментальна робота здійснювалася на базі ЗОШ I-II ступенів с.Пилява

Апробація результатів дослідження.

Основні положення та результати нашого дослідження опубліковано у наступних виданнях:

1. Музичне мистецтво і освіта: досвід та інноваційні шляхи розвитку: збірник матеріалів Всеукраїнських науково-практичної конференції з міжнародною участю молодих учених та студентів (Вінниця, ВДПУ ім.

Михайла Коцюбинського, 20-21 листопада 2019р.) за ред. Т.В. Белінської. – Вінниця: ТОВ «ТВОРИ», 2019. – С. 310-313.

2. Актуальні питання мистецької освіти та виховання : збірник матеріалів науково-практичної конференції викладачів і студентів кафедри (Вінниця, ВДПУ ім. Михайла Коцюбинського, 16 квітня 2020р.) / за ред. Т.В. Белінської.– Вінниця: ТОВ «ТВОРИ», 2020. – С.88-91.

Структура дослідження: Дипломна робота складається із вступу, двох розділів, загальних висновків, додатків, викладена на 79 сторінках друкованого тексту, основний зміст займає 58 сторінок. Список використаних джерел включає 62 найменування.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ МУЗИЧНОГО СЛУХУ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЗАСОБАМИ ІГРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ

1. Сутність, зміст та аналіз поняття музичного слуху молодших школярів

Сьогодні загальноосвітня школа – важливий фактор, метою якого є всебічний розвиток дитини як особистості, як найвищої цінності суспільства, її талантів, розумових і фізичних здібностей, виховання високих морально-естетичних якостей, збагачення на цій основі нашого інтелектуального, творчого, культурного потенціалу.

Досягнення цієї мети неможливе без створення в школі умов для самовизначення кожної дитини, усвідомлення нею себе як особистості. Одним із шляхів формування такої особистості є музичне виховання.

«Пізнання світу почуттів неможливе без розуміння й переживання музики, без глибокої духовної потреби слухати музику й діставати насолоду від неї, – писав В. Сухомлинський. – Без музики важко переконати людину, яка вступає в світ, у тому, що людина прекрасна, а це переконання, по суті, є основою емоційної естетичної, моральної культури!» [24].

Музичне виховання має важливе місце для дітей молодшого шкільного віку, тому що від музики діти отримують позитивні враження з самого дитинства і залишаються в їх пам'яті надовго, а можливо й на все життя.

Діти виховуються з почуттям до прекрасного, розвивають свої творчі здібності, відкривають за допомогою музики якісь нові почуття і переживання, які раніше не отримували, самі починають займатися різними видами музичної діяльності. [25]. Це все допомагає визначити основні завдання музично-естетичного виховання школярів, що полягають у тому, щоб:

1. Розвивати уявлення дітей та їх почуття, викликати у школярів естетичне забарвлення сприйняття, естетичні переживання, за допомогою творів мистецтва, краси природи, а також прекрасного в навколишньому світі.

2. Привчати дітей до слухання творів та їх оцінювання, а також явищ життя, за допомогою естетичного смаку

3. Розвивати у дітей художньо-творчі здібності, вокальну культуру та добре розвинений музичний слух.

Головним завданням з вивчення музики учнів початкової школи є те, щоб діти не тільки могли слухати музику, а й висловлювати свої враження та переживання, а також чути і виконувати її.

На уроках музичного мистецтва є діти, які емоційно відгукуються на музику, самі прагнуть творчо інтерпретувати музичні твори та отримують задоволення від виконання. Але жоден вид музичної діяльності не зможе дати позитивних та навчальних результатів, якщо дитина не матиме розвинених навичок сприймання та розвиненості музичного слуху. [47].

Проблеми розвитку музичного слуху школярів знайшли відображення в дослідженнях Н.А. Гарбузова, В. Б. Брайнина, Н.Г. Борисової, В.К. Белобородова, А.І. Кондратьєва, М.В. Карасьова, В.Н. Мясичева, М.С. Старчеус, Н.В. Сулової, К.В. Тарасової, Г.С. Тарасова, Г.М. Ципіна та ін.

Еволюція розуміння сутності і структури музичного слуху психологами, а слідом за ними і педагогами-музикантами, багато років йшла головним чином по лінії виділення і вивчення його окремих сторін, що було обумовлено розумінням залежності розвитку музичного слуху від змісту і форми практичної музичної діяльності. [31].

У дослідження проблеми сприймання музичного мистецтва значний внесок зробили такі корифеї музичної педагогіки як Б. Асаф'єв, Н. Гродзенська, С. Горбенко, В. Шацька, Н. Ветлугіна, сучасні відомі методисти Т. Бодрова, О. Рудницька, О. Ростовський, Е. Печерська[4].

Б. Асаф'єв пропонував використовувати слухання музики як «гімнастику музичного відчуття і свідомого сприймання музики». Він писав: «Музична культура потребує слухачів, здатних критично розбиратися в художніх музичних явищах, а не пасивних спостерігачів». Вчений доводив, що навчити дитину активно слухати музику – справа складна. Завдання полягає в тому, щоб процес сприймання зробити активним, творчим, бо пасивне сприймання музики гіпнотизує почуття і паралізує волю» [3].

Також невід'ємною частиною музичного розвитку є формування музичного слуху, а також співацьких навичок, що тісно пов'язано з мисленням та пам'яттю. Вчитель допоможе дітям, лише тоді, як буде розвивати оволодіння учнями співацьких навичок уже на свідомому рівні та доступному для дітей цього віку.[58].

Музичний слух — сукупність здібностей, необхідних для творіння, виконання і активного сприйняття музики. [51].

Музичний слух, має на увазі сприймання елементів чи якостей музичних звуків, таких як гучність, висота та тембр, а також відчуття ладу, ритму, видів гармонічного, мелодичного, тембрового та інших видів слуху.

Б.М. Теплов пропонував розглядати слух в тісному і широкому сенсі слова. На думку В.В. Медушевського в даному розмежуванні простежується зв'язок тісного і широкого розуміння слуху з аналітичним і інтонаційно цілісним механізмом музичного мислення і відповідно з двома сторонами самої музичної форми. [55].

Так, музичний слух, на думку дослідника, може мати дві сторони.

Перша сторона - перцептивні програми, орієнтовані на розпізнання аналітичної форми і організують її граматик. Друга сторона - інтонаційно-пластична, націлена на досягнення інтонаційної форми. При цьому суть розвитку інтонаційного слуху, як підкреслює В. В. Медушевська, полягає в паралельній диференціації смислового і звукового плану.[27].

Розглядаючи музичний слух в контексті розкриття музикальності особистості, необхідно мати на увазі і прийнятий в науці умовний поділ музичного слуху на зовнішній і внутрішній. Зовнішній слух - спрямований на сприйняття безпосередньо самого звучання музики. «Його мета - схоплення цілісного образу музики, відповідного змісту музичного висловлювання. Іноді такий первинний образ називають емоційно-слуховою гіпотезою музики, оскільки він безперервно проявляється, збагачується навіть за межами реального сприйняття». [4].

«Зовнішній» слух оперує безпосередніми чуттєвими враженнями, об'єднує і розділяє чуттєві компоненти, виділяючи істотні ознаки сприйманого.

«Внутрішній» слух знаходить своє вираження в уявному поданні звучанню музики. Як зазначає М.С.Старчеус, «внутрішній слух - здатність людини відтворювати зразки музики поза реальністю звучання. У широкому сенсі основним завданням внутрішнього слуху є підтримка безперервного контакту людини з музикою». [52].

У музично-педагогічній практиці виділяються кілька видів слуху: звуковисотний; ритмічний; мелодійний; гармонійний; поліфонічний; темброво-динамічний; фактурний; внутрішній. [44, с.5-8].

На думку Б.М. Теплова кожен з цих видів слуху має свої специфічні відчуття. «Провідну роль у відчутті музичного звуку відіграє висота», тобто «музичний слух, по суті, повинен бути звуковисотним слухом, інакше він не буде музичним». [55].

Особливістю звуковисотного слуху є те, що він має зонну природу. У звуковисотного слуху виділяються два його різновиди: абсолютний слух і відносний слух. Абсолютний слух – здатність пізнавати та відтворювати висоту будь-якого звуку без попереднього слухового уявлення.

Люди з абсолютним слухом можуть не тільки називати звуки музичних інструментів, але і визначати висоту звуків в співі птахів, лементі вітру, в

сигналах автомобілів і електричок. Це впізнавання звуків відбувається у них безпосередньо, відразу ж слідом за звучанням, і не включає в себе внутрішнього співу. Володіння абсолютним слухом допомагає музиканту в чистоті інтонування мелодії, полегшує розвиток гармонійного слуху, усвідомлення модуляцій і тому дає багато переваг в оволодінні професією. Важливі ознаки істинного абсолютного слуху - короткий час реакції, відсутність внутрішнього проспівування і орієнтування на вже відомий звук. [10].

Цей різновид слухового відчуття, хоча і є бажаною для музиканта, але необов'язковим. Відомо, що багато видатних композиторів не мали абсолютного слуху, і в процесі творчості успішно використовували добре розвинений відносний слух. Регулярні заняття музикою на будь-якому інструменті розвивають звуковисотний слух. Але особливо інтенсивно ці відчуття розвиваються при сольфеджуванні. Підспівування під час гри пов'язує слухові уявлення з руховими відчуттями і таким чином в розрізненні висоти починають брати участь відразу два аналізатора, що веде до підвищення точності розрізнення. Як зазначає Г.М. Ципін, «спів з опорою на звучання інструменту в умовах, що дозволяють підрівнюватися до точного звуковисотного еталону, створює оптимальні передумови для успішного вирішення слуховий проблеми».

Г.М. Ципін виділяє і інші прийоми і методи розвитку звуковисотного слуху:

- інтонування голосом окремих звуків, невеликих гамоподібних послідовностей;
- підбір по слуху і транспонування мелодій відомих пісень і розучування творів;
- сольфеджування розучуваного творів;
- проспівування одного з голосів твори з одночасним виконанням інших на фортепіано;

- чергування фраз, виконуваних на інструменті, з фразами, проспівати голосом. [59].

Всі ці прийоми розвитку звуковисотного слуху можуть бути використані на уроках музики з молодшими школярами.

Зразком ефективного розвитку музичного слуху у дітей є також використання народнопісенної спадщини М. Леонтовича. Композитор послідовно дотримувався визначальної ролі фольклору в справі музичного навчання дітей. Він пропонував починати з безнотного співу на основі народних мелодій, які вважав незамінними при навчанні співу. Про позитивні результати можна судити з того, що твори з шкільного репертуару М. Леонтовича («Щедрик», «Дударик», «Ой з-за гори кам'яної» і т.п.) зараз можна почути у виконанні найкращих професійних хорів[29].

На відміну від звуковисотного, мелодичний слух забезпечує цілісне сприйняття мелодії, а не окремі її звуки, які прямують через певні інтервали. Саме завдяки мелодичному слуху ми дізнаємося мелодію, будь вона зіграна на роялі, або будь-якому іншому інструменті.

З мелодійним слухом виявляється пов'язаною передача в музиці настрою і художнього образу. За визначенням Б.В. Асаф'єва: «музика це мистецтво інтонаційного сенсу. Цей інтонаційний сенс, його таємниця укладені в музичному слуху, завдяки якому ми і можемо дізнаватися мелодію і точно її відтворювати».[3].

Мелодійний слух включає в себе: інтервальний і ладовий слух. Інтервальний слух орієнтується на співвідношення інтервалів між двома суміжними звуками. У свою чергу, ладовий слух - на ставлення звуків мелодії до стійким звукам лада. Відчуття ладу є основою мелодійного слуху, і інтервальний слух є похідним від ладового, тому що кожен інтервал має своє певне місце всередині лада.

Ладовий слух орієнтований на сприйняття одних звуків мелодії як стійких в системі даного ладу. Особливо при цьому підкреслюється вміння

чути своєрідність і індивідуальність кожного окремого голосу поліфонічного твору при виконанні багатоголосого твору на фортепіано.

Для розвитку поліфонічного слуху необхідно використовувати такі прийоми і методи:

- почергове програвання кожного голосу поліфонічного твору;
- програвання голосів по парам;
- проспівування вголос одного з голосів з одночасним виконанням інших голосів;
- виконання поліфонічного твору вокальним ансамблем;рельєфне виконання одного з голосів при навмисному затушовуванні інших.

Як зазначає Б.М. Теплов: «професіоналізм музиканта багато в чому виявляється обумовленим мірою розвиненості темброво-динамічного слуху, його точністю і ясністю».

В теорії акустики прийнято вважати, що тембр музичного інструменту змінюється тільки в різних регістрах. Однак, тембр може змінюватися і залежно від сили, з якою береться звук. Динаміка звуку, тобто сила його звучання виявляється безпосередньо пов'язаної з тембром.

Барвистість виконання досягається за рахунок уміння поводитися з тембровими можливостями інструменту, а вони в кінці кінців залежать від найдрібніших динамічних градацій, підвладних музиканту-виконавцю.

У педагогічній практиці для розвитку тембрового слуху найчастіше викликають в уяві звучання різних інструментів симфонічного оркестру і вдаються до їх імітації. Хоча така імітація може бути зроблена лише на основі багатой уяви, проте, подібні прийоми дуже ефективні для розвитку тембрового слуху дітей.

Ритмічний слух - здатність вловлювати, розрізнити і розуміти організацію процесу в часі (як ритму взагалі, так і музичного ритму) .[20].

Багато педагогів-музиканти піднімали питання про важливість розвитку ритмічного слуху поряд з інтонаційним і ладових. Але і тут можна побачити

два різних підходи. Перший варіант ставиться до прагнення розвивати безпосередньо почуття ритму, тобто емоційне переживання і відчуття ритму. Другий напрямок відноситься до розвитку ритмічного слуху, тобто розвиток здатності вловлювати, розрізняти і розуміти організацію ритму в часі.

Як зазначає В.Б. Брайнін: «Розвинений слух допомагає насолоджуватися музикою, і він же дає можливість самому швидко розвиватися. Перше підсилює любов до мистецтва, друге зміцнює діяльне ставлення до нього».[7, с. 5-20].

Якщо ж говорити про початкове формування музичного слуху та слухових уявлень, то воно здійснюється при сприйнятті та виконанні одноголосних мелодій. Коли ж виконується незнайома мелодія без попередньої підготовки слуху до її сприйняття перетворюється у просто виконання нотного тексту без музичного тексту. Мелодична інтонація це основа образного змісту мелодії. Коли є настройка музичного слуху на осмислення мелодії, тоді вона допомагає виконанню більш емоційному та яскравому.[21].

Таким чином, в структурі музичного слуху виділяють наступні види: звуковисотний, мелодичний, гармонічний, поліфонічний, тембровий та інші.

Тому можна сказати що музичний слух є важливим для молодших школярів, завдяки йому у дітей розвивається пам'ять, увага, мислення, завдяки йому діти можуть внутрішньо уявляти та виконувати знайому мелодію.

Важливою сферою виявлення музичного слуху є сприйняття музики, її відтворення, створення імпровізацій та написання музики.

1.2. Зміст та структура ігрових технологій на уроках музичного мистецтва у молодших класах.

Ігрові технології є найважливішою складовою частиною педагогічних технологій та розуміються як система взаємопов'язаних прийомів, форм і методів організації навчально-виховного процесу, побудованих на основі ігрової діяльності дитини і створюють умови для її ефективного навчання і виховання.

Аналізуючи індивідуально-психологічні особливості творчої особистості, А. В. Торопова відтворює її багатогранний «портрет», що передбачає наявність наступних якостей: відкритість новому досвіду («всеїдність»), різноманітність інтересів, активність, захопленість, фантазія, емоційна чуйність, розвинену уяву, емоційно-образне мислення, прагнення до творчості, до перетворення дійсності, здатність до асоціацій, до імпровізації, продукування образів, вихід за рамки буденного, прагнення до співтворчості і ін. [50].

Ігрова діяльність виступає тим засобом, завдяки якому дані якості формуються найприроднішим і органічним способом.

Суть ігрових технологій полягає:

- в постановці (чого необхідно навчити дитину);
- в розробці методів, засобів і прийомів для досягнення результату за допомогою ігрового музично-дидактичного матеріалу (методів, прийомів, засобів, форм);
- у створенні умов для ефективної реалізації даної технології.

Структура ігрової діяльності включає ряд елементів, з яких, за Д. Б. Ельконін, провідними є такі:

- роль;
- ігрова дія;
- ігрові предмети;

- сюжет гри;
- взаємовідносини учасників ігрового процесу.

При цьому основною одиницею гри вчений називає роль, оскільки вона цементує всі сторони гри і є засобом втілення сюжету. Під сюжетом розуміється сфера дійсності, яка моделюється і відтворюється в грі. Сам сюжет гри складається з наступних компонентів: дія - персонаж - предметна ситуація [39, с.24-27].

Д. Б. Ельконін визначив видів ігор, що кілька поступово ускладнюються: це предметно-маніпулятивна гра (в якій дії дитини зводяться до наслідування), сюжетно-рольова гра (яка спрямована на засвоєння норм міжособистісних взаємин) і гра за правилами (де ігрова діяльність будується в рамках логічно встановлених правил). [1].

Крім цієї класифікації, в сучасній методичній літературі наводиться безліч різновидів ігор. Наприклад, ігри розрізняють

- за видом діяльності (рухові, інтелектуальні, трудові, соціальні, психологічні),
- за ігровим середовищем (вуличні, настільні, кімнатні),
- за характером педагогічного процесу (дидактичні, тренувальні, пізнавальні, розвиваючі, творчі, комунікативні та ін.),
- за ігровою методикою (сюжетні, предметні, рольові, імітаційні, ділові, ігри-драматизації).

Згідно А. М. Новикову, структуру гри складають форми, види, методи і засоби ігрової діяльності [34].

А.М.Новиков виділяє чотири основних види ігор:

- ігри з правилами,
- ігри без правил,
- сюжетно-рольові ігри,
- імпровізовані ігри.

Сюжетно-рольові ігри та ігри з правилами пов'язані з соціумом, з реальною дійсністю, в якій людина живе серед інших і для інших. В цих іграх засвоюються соціальні норми поведінки, відносин, які допомагають людині адаптуватися в суспільстві [42, с.44-53].

Протилежне значення мають імпровізовані ігри та ігри без правил, які змушують людину приміряти на себе не соціальну, а ігрову роль. В таких іграх не передбачені заздалегідь створені інструкції.

Ігрові технології в музичній діяльності розглядається як найважливіша педагогічна технологія і трансформується в поняття музично-ігрової діяльності.[32]. Використання ігрових технологій в музичній освіті та вихованні має глибокі традиції, які сягають корінням в народну музичну творчість, коли інструментальне музикування, поезія, спів і танець були нерозривно пов'язані між собою. Своєю доступністю і демократичним характером вони давали можливість кожному брати участь в ритуальних діях.

Свого часу Н. А. Ветлугіна, вивчаючи специфіку музично-ігрової діяльності, ввела в науковий обіг поняття «Музично-ігрову творчість» [11]. Дослідник відштовхнулася від думки, що, формуючи передумови для музичної творчості, перед дитиною насамперед необхідно розкрити образну сторону музичних явищ. Саме таким шляхом перед дитиною розкривається змістовно-смілова сторона музичного мистецтва, і вона сама, включаючись в безпосередню діяльність, засвоює доступні йому способи втілення музичних образів [12].

Акцент на музично-ігрове початок як механізм розвитку творчих здібностей молодших школярів ставлять ряд сучасних дослідників, які відзначають, що в порівнянні з традиційною системою навчання ігрова діяльність має цілий ряд переваг. Серед них:

- духовно-моральне становлення дитини в посильній їй художній діяльності, розвиток уяви, фантазії, актуалізація творчого потенціалу дітей в

різноманітних видах художньої діяльності, формування рухово-пластичних навичок, театральнo-драматичних здібностей, навичок комунікації, артистизму, позитивної мотивації до навчальної діяльності, активність, самостійність [18].

Т. Є. Райцева розробила технологію музично-ігрової діяльності на основі інтеграції музики, мови, танцю і малювання. Уроки музики, відповідно до даної методики, будуються за моделлю дидактичної гри, що залучає учнів в імпровізаційну музично-творчу діяльність. Автором були визначені провідні психологічні та організаційно-педагогічні принципи: це принцип задоволення, успішності, співтворчості, синкретизму, елементарності, діалогізму, комунікативної спрямованості, толерантності, імпровізації і ін. [36].

Н. Г. Купріна розглядає музично-ігрову діяльність як найважливіший засіб становлення соціально-комунікативних основ особистості дитини.

Ігри включають дітей у творчі міжособистісні відносини, сприяють вільному творчого самовираження, формують позитивну самооцінку, збагачують емоційно-вольову сферу, формують навички гармонійної поведінки, впевненість у своїх здібностях можливостях [48].

Підвищення ролі гри як важливого компонента навчального процесу зумовило підвищення уваги до розробки методів ігрової діяльності.

У загальному плані методи ігрової діяльності поділяють на практичні, наочні, словесні.

До практичних методів відносяться дидактичні ігри, вправи, моделювання, творчі завдання.

До наочних методів відноситься спостереження (показ педагогом будь-яких дій, перегляд навчальних фільмів, прослуховування музичних творів).

Словесними методами є розповідь, бесіда, читання, переказ.

У теорії і практиці музичної освіти найбільш затребувані наступні методи:

- музично-дидактична гра,
- ігровий тренінг,
- ігрове моделювання,
- ігрові творчі завдання.

Музично-дидактична гра є найбільш затребуваним ігровим методом в музично-освітній практиці. Методичні основи використання дидактичної гри в музичній діяльності закладені в дослідженнях

Н. А. Ветлугіна, А. Н. Зіміна, Е. П. Костіна, Т. Є. Райцева і ін. Основною особливістю дидактичної гри є моделювання реальної ситуації, зміст якої визначається навчальною програмою, а форми діяльності підбираються так, щоб вони сприяли активізації учнів.

Н. А. Ветлугіна розробила класифікацію дидактичних ігор, охарактеризувала їх зміст і структуру, визначила музично-дидактичний матеріал.

Пізніше цю роботу продовжили А. Н. Зіміна і Е. П. Костіна. А. Н. Зіміна зазначає, що призначення музично-дидактичних ігор полягає в навчанні дитини розуміти, розрізняти якості та властивості «чуттєво-сприйманих явищ» [2].

За класифікацією Н. А. Ветлугіної, музично-дидактичні ігри поділяють на три основних види (виходячи з дидактичних завдань):

- спокійне музикування,
- рухливі ігри,
- ігри, побудовані за типом хороводних.

Різновидом музично-дидактичної гри, в якій особливо яскраво виражається дитячу творчість, виступає музично-ігрова драматизація, в ній з найбільшою ясністю проявляється робота уяви і фантазії [5, с.54-66].

Метод ігрового тренінгу. Музично-ігровий тренінг являє собою форму організації спільної діяльності педагога і дітей. Її становить система

музично-ігрових вправ, спрямованих на вирішення широкого спектра завдань. Структура тренінгу, його зміст і тривалість варіюються в залежності від вікових, індивідуальних особливостей і можливостей дітей.

Вправи по ігровому тренінгу несуть велике смислове навантаження в плані творчого розвитку. В основні завдання музично-ігрового тренінгу входить розвиток музичних і творчих здібностей, емоційно-образного мислення, уяви, фантазії. [8].

Музично-ігровий тренінг включає комплекс вправ:

- моторно-рухові (розвиваючі моторику і координацію);
- музично-мовні (що забезпечують вдосконалення вокально-мовних навичок);
- імітаційно-моделюючі (сприяють відтворення реальних і умовних ситуацій виразними засобами);
- комунікативно-тактильні (сприяють розвитку сенсорного сприйняття, комунікативних умінь).

Метод ігрового моделювання. Моделювання в найзагальнішому вигляді визначається як створення, побудова образу деякої системи. Моделювання засноване на те, що будь-яка гра - це модель життя. Відповідно до цього в ній моделюються реальні життєві події, ситуації, форми людської взаємодії [38]. В такому розумінні гра є діяльність по уявному перетворенню реальної ситуації в уявну. Будь-яка гра, таким чином, це якась модель діяльності. Але це модель особливого роду, в якій дія або заняття відбуваються по добровільно прийнятим, але обов'язковим правилам і супроводжуються почуттям напруги і радості, а також усвідомленням «іншого буття», ніж звичайне життя [22].

Ігрове моделювання передбачає відтворення будь-якої реальної чи уявної ситуації в ігровій формі. У музичній діяльності ігрове моделювання може виступати як

- засіб формування художньо-ігрової діяльності;

- універсальний метод художньо-творчого розвитку учнів;
- форма інтегративного уроку музики, представляє собою цілісне художньо-педагогічне твір [29].

Ігрова форма занять створюється педагогом-музикантом за допомогою ігрових прийомів і ситуацій, які є засобом спонукання, стимулювання учнів до художньо-творчої діяльності.

Метод творчих завдань. Прояви в молодшому шкільному віці ще не є оформленою і розгорнутою діяльністю. В даний період тільки намічаються підходи до оволодіння нею. Щоб залучити учнів в творчий процес, викликати у них творчу активність, зацікавленість змістом матеріалу, доцільно на музичних заняттях використовувати метод творчих завдань. Саме тому, за думку Н. А. Ветлугиной, найкраще творчі завдання вирішуються в ігровій формі.

У процесі формування початкових музично-творчих проявів творчі завдання дозволяють вирішити два основні завдання:

1. розвиток у дітей емоційної чуйності на музику, здатності до співпереживання;
2. оволодіння способами передачі образу в різних видах музичної діяльності на основі осмислення виражальних засобів музичного мистецтва (в співі, музично-ритмічних рухах, інструментальному музикуванні, слуханні музики) [9].

Отже, в основі ігрової діяльності, як і творчої, лежить емоційно-образне мислення, що дозволяє дитині «відтворювати» або «приміряти» на себе різні образи; гра спирається на уяву і фантазію - психічні процеси, які рухають і творчістю; специфіка ігрової діяльності, як і творчої, орієнтована в більшому ступені на процес і в меншій - на результат.

1.3. Розвиток музичного слуху молодших школярів як педагогічна проблема

У змісті та організації уроків музичного мистецтва з дітьми молодшого шкільного віку (7-10 років) необхідно враховувати, що у цей період відбувається активний розвиток дитини. В процесі знайомства з музичним твором молодші школярі намагаються «побачити чи почути в музиці когось іншого». Їм буває важко виділити такий суб'єкт як виконавець або композитор (і того й іншого діти рідко можуть розрізнити в музичному творі). А якщо це і відбувається, то діти починають приписувати їм ті переживання і почуття, які є переживаннями і почуттями ліричного героя. Взагалі, дуже часто маленькі діти приписують героям те, що пережили колись самі.[13].

Молодші школярі, як правило, про себе говорити не вміють, тому розповідають про інше, про внутрішній світ героя, який для них представляється справою складною.

Дізнаючись в музиці іншої людини, творчо представляючи її особливості, школяр тим самим дізнається світ, в якому він живе, і людей, які, можливо, живуть або жили колись на Землі.

Зі спостереження педагогів до 30% дітей в класі мають слабку координацію голосу та слуху. Все це істотно ускладнює роботу вчителя музики, порушуючи злагоджений ритм колективної роботи, вимагаючи від нього віртуозного володіння поєднанням колективної, групової та індивідуальної форм роботи на уроках музичного мистецтва.. Особливого значення набуває в зв'язку з цим, пошук найбільш привабливих для конкретного класу видів музичної діяльності. [56, с64-66].

Як зазначає Е.Д. Критська, ще одним фактором, який впливає на сьогоденнішніх школярів, є науково-технічний і інформаційний прогрес. На даний час є дуже багато найрізноманітнішої, в тому числі і музичної, інформації, але ця інформація за рідкісним винятком безсистемна, хаотична,

поверхнева, а іноді і не цілком достовірна.[62]. У дітей створюється уявлення про те, що вони «все знають». Теле- і радіоефір, велика кількість звуковідтворювальної апаратури, зробивши музику більш доступною, перетворили її в звичайний звуковий фон життя. Жанрова одноманітність, низька якість музичного матеріалу, відсутність впорядкованості художніх вражень негативно позначаються на розвитку музичних здібностей учнів, особливо молодшого шкільного віку, на формуванні їх художніх, музичних уподобань, інтересів, музичного смаку і потреб.

В якості важливого фактора слід зазначити процес більш інтенсивного, ніж раніше, розумового розвитку школярів. Це проявляється в більш розвиненою у них здатності до узагальнення, прагненні цікаво, самостійно та творчо виконувати завдання, а при відповідях на задані вчителем питання, відповідати правильними словами. [41].

У змісті та організації уроків з музичного мистецтва з дітьми молодшого шкільного віку необхідно враховувати, що в цей період відбувається активне зростання всього організму дитини, а також характерна безпосередність проявів почуттів, при цьому спостерігається виразний прояв і сприйняття емоцій і нерозуміння або неадекватне сприйняття емоційних відтінків. Часто внутрішній стан і переживання дорослих недоступні для розуміння молодшого школяра і тим більше не можуть викликати у нього співпереживання, без якого неможливий процес його спілкування з музикою. Разом з тим дітям цього віку притаманна яскрава, образна уява.

Однією з особливостей молодших школярів є невеликий обсяг уваги, що обумовлює необхідність частого перемикання їх з одного виду діяльності на інший. [49]. Тому виникає доцільність музичної побудови уроку з включенням в нього різноманітних видів музичної діяльності, але з пріоритетом практичних: співу, гри на музичних інструментах, музично-пластичної діяльності, інсценування пісень та ін.

Необхідно мати на увазі й те, що для молодших школярів характерна моторна активність. Ось чому так корисно включення в план уроку музичного мистецтва інструментального музикування, різних видів музично-пластичної діяльності, драматизації та ін.

У сучасних психологічних дослідженнях зазначається, що у дітей цього віку виявляється потреба в спілкуванні з дорослими. Таким чином, надзвичайно важливою стає роль вчителя музичного мистецтва, який для молодшого школяра може стати головним авторитетом. [15].

Характерно, що діти приходять до школи з різним ступенем підготовленості до спілкування з вчителем, зі своїми однолітками. Деякі з них не вміють дотримуватися прийнятих в школі правила. А урок музики багатьом учням представляється як вільна розрядка від навчальної діяльності. Тому, з одного боку, вчителю необхідно якомога уважніше поставитися до особливостей поведінки деяких дітей, знайшовши ключ спілкування з кожним з них, заохочуючи прояви музичних здібностей і особливо прагнення до творчої діяльності у не дуже обдарованих в музичному відношенні дітей. З іншого боку, слід поступово, терпляче виховувати вміння діяти спільно, чому саме і сприяють колективні форми музикування.[6].

У змісті і процесі музичної освіти молодших школярів слід враховувати і те, що в учнів цього віку спостерігається поступова переорієнтація з ігрового способу, характерного для дошкільнят, на навчальну діяльність. У міру навчання в школі вона стає визначальною в його діяльності в цілому. [60].

На основі багаторічних спостережень за дітьми молодшого шкільного віку на уроках музики Б.С. Рачина прийшла до наступних практичних висновків.

Перше, чого доводиться вчити першокласників, - це уважно вслухатися в кожен звук, в красу звучить музичної тканини.

Друге. Діти, що прийшли до школи, сприймають музику як фон, не сприймаючи її художнього сенсу і змісту. А тому багато хто з них не здатні переживати, відчувати та зрозуміти логіку розкриття музичного образу.

Третє. Переважна кількість дітей, що приходять в перший клас, не володіють азбукою музичної мови, вмінням чути, розуміти і визначати в процесі музичної діяльності інтонацію, лад, регістр, темп, динаміку, тембр та ін. Діти 7 - 8 років краще чують інтонаційні, мелодійні особливості музики, дещо гірше сприймають явища регістра, особливо його зміни. Самим нерозвиненим є відчуття ладу мислення.[46].

Слід враховувати також, що на всьому протязі перебування учнів в школі можуть простежуватися явища адаптаційного синдрому (стресу). Найбільш різко такий синдром виражений у першокласників в перші шість тижнів навчання в школі, оскільки у дітей в цей період і результаті адаптації до школи виникає перебудова функціональних систем, що знаходить своє вираження в зміні і умовно-рефлекторних, і поведінкових реакцій.

Для вчителя музичного мистецтва важливо, що стрес може чинити величезний вплив - як негативний, так і позитивний.[45]. Основна умова, що перетворює стрес в джерело позитивних впливів на організм людини, - емоційна і рухова активність. Відповідно музично-педагогічний процес в даний період повинен будуватися з урахуванням сильних та слабких сторін адаптаційного синдрому.

У дітей в цей період відзначаються, з одного боку, висока концентрація уваги, з іншого - підвищена втома, що викликає необхідність прийняття з боку вчителя оптимальних заходів педагогічного впливу для регуляції психологічного стану дітей.[53].

У зв'язку з цим необхідно скористатися наявними можливостями на уроках музичного мистецтва таким чином, щоб, з огляду на різні психологічні стани дітей, підбирати: відповідний музичний матеріал; види

діяльності для регуляції їх психологічного стану; види діяльності для приведення учнів до певної комфортності, емоційної задоволеності.

Таку роботу доцільно проводити не тільки на початковому етапі уроків музичного мистецтва в установах загальноосвітнього типу, але і протягом усіх років навчання. Особлива увага в роботі з молодшими школярами необхідно звернути як на музично обдарованих дітей, так і на дітей з низьким рівнем музичного розвитку. [26, с.42-44].

Б.М. Теплов визначає музичну обдарованість як якісно своєрідне поєднання здібностей, від яких залежить можливість успішного заняття музичною діяльністю. При роботі з музично обдарованими дітьми слід мати на увазі, що ядром цієї обдарованості є музикальність, яка проявляється у всіх видах музичної діяльності і відображає наявний у дитини неординарний рівень розвитку всіх музичних здібностей. [17, с. 151-158].

Не менш важливим є високий ступінь прояву у нього таких загальних здібностей як: увага; асоціативність мислення; підвищена концентрація уваги; концентрація інших вольових особливостей особистості та ін.

Своєрідність особистості музично обдарованих дітей пов'язано і зі специфікою їх мотиваційної сфери, в тому числі з наявністю яскраво вираженої ейфорії, натхнення. Ці прояви характеризуються прагненням до переживання стану поглибленості музичною діяльністю, яскраво вираженою захопленістю, повністю зануреною в неї, отриманням задоволення від самого процесу занять музикою. [35].

Важливу проблему для вчителя музики представляє робота з учнями, які мають низький рівень музичного розвитку, а саме: низький рівень емоційної чутливості; низький рівень розвитку музичного слуху; низький рівень розвитку координації між слухом і голосом та ін.

Ці діти потребують підвищеної уваги з боку вчителя і особливого індивідуального підходу до них. Зміст і організація роботи з такими дітьми залежать від того чи займаються вони: разом з іншими учнями за звичайною

програмою; в корекційному класі загальноосвітньої школи, де програма музичної освіти істотно варіюється вчителем згідно рівню розвитку учнів конкретного класу; в спеціальних школах, де створюються програми музичної освіти, які зорієнтовані на дітей, що мають ті чи інші відхилення у розвитку.[40].

Для кожної з цих груп необхідно створення відповідної методики організації уроків музичного мистецтва. При цьому для всіх дітей із заниженими музичними здібностями найважливішим стимулом їх розвитку є активізація їх емоційної сфери, за допомогою якої виявляється можливим, застосовуючи індивідуальний підхід, оптимально підбирати найбільш привабливий і доступний для кожного вид музичної діяльності.

У зв'язку з цим необхідно скористатися наявними можливостями уроків музичного мистецтва таким чином, щоб, з огляду на різні психологічні стани дітей, підбирати: відповідний музичний матеріал; види діяльності для регуляції їх психологічного стану; види діяльності для приведення учнів до певної комфортності, емоційної задоволеності.

Використання різних видів музичної діяльності на уроках музичного мистецтва створюють необхідні умови для повноцінного входження молодшого школяра в світ мистецтва, розвитку його творчого потенціалу, музичної пам'яті, естетичного та музично-естетичного смаку.[30].

Для дітей молодшого шкільного віку, важливим є бажання фантазувати, отримувати позитивні емоції та рухова активність. Усе це поєднується в ігровій діяльності, що має такі складові як: ігрові, комунікативні, трудові та навчальні.

Під час проведення гри на уроці музичного мистецтва слід враховувати те, що усі учні мають бути залучені та гра не має бути надто довгою, щоб їх можна було використовувати протягом всього семестру зі зміною ролей між дітьми.

Гра – вид діяльності, що приносить задоволення. За допомогою гри діти мають змогу уявити себе в будь-яких фантастичних та надзвичайних ситуаціях, а також стати казковими персонажами [33].

За допомогою сюжетно-рольової гри, учні мають можливість уявити себе будь-яким героєм чи позитивним, чи негативним та пережити безліч різних ситуацій та вчинків. Завдяки цьому вони більш гармонійно та духовно розвиваються як особистість, а також допомагає розвивати творчі дії, такі як: вміння комбінувати, уточнювати або навіть змінювати деталі самої гри.

Для розвитку ладового, звуковисотного та інтонаційного слуху можна використати наступні завдання:

- створити мелодію свого імені;

- придумати інтонації, звуки, які можна почути у лісі, в полі, на морі, а також інтонації, що характеризують героїв казок, з якими можна зустрітися під час «музичного мандрування»;

- імпровізувати: у діалогах; у створенні музичних фраз: (початок мелодії вчитель імпровізує сам на склад «льо» або «ля», учні продовжують музичну фразу). До роботи підключається цілий клас, і з'являється «музичний ланцюжок»;

- пограти в гру «Музична казка». Завдання для учнів: придумати інтонації, звуки, якими можна охарактеризувати героїв казки.

Також цікавою для дітей є гра «Хто співає», яка допоможе їм в розвитку звуковисотного та тембрового слуху.

Мета гри - навчити дітей розпізнавати своїх товаришів за тембром голосу.

Діти стають у коло, в середину якого з зав'язаними очима сідає ведучий. Учасники гри заспівують якусь пісню. Продовжує один учень. Ведучий по голосу повинен відгадати, хто співає. Якщо він відгадає, водить «соліст», якщо ні - гра продовжується з тим самим ведучим[23].

Гра «Тиха музика». Мета гри – навчити учнів уважно слухати музику, правильно, чітко передавати динамічні відтінки пісні.

Гра супроводжується співом з різними відтінками. Якщо дитина далеко від схованого предмета, діти співають тихенько, якщо вона наближається до нього – голосніше. Коли учень підійшов до місця, де знаходиться предмет, пісню виконують на форте. Також більше ігор можна побачити у додатках (А, Б).

Тому, говорячи про музичний слух можна сказати, що він є важливим для розвитку молодших школярів, завдяки йому дитина може пізнавати, внутрішньо уявляти та виконувати виконання знайомої мелодії.

РОЗДІЛ 2. ДОСЛІДНО-ЕКСПЕРЕМЕНТАЛЬНА РОБОТА З РОЗВИТКУ МУЗИЧНОГО СЛУХУ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У ПРОЦЕСІ ВИКОРИСТАННЯ ІГРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ

2.1. Діагностика стану розвиненості музичного слуху учнів початкової школи

Для з'ясування стану проблеми розвиненості музичного слуху у дітей початкової школи та можливості простежити за динамікою розвитку досліджуваного явища було розроблено програму експериментальної роботи, яка включала в себе констатувальний (діагностичний), формувальний і контрольний етапи.

Для виявлення рівня розвиненості музичного слуху молодших нами було проведено констатувальний експеримент (педагогічна діагностика), в якому опрацьовано комплекс заходів, обґрунтовано критерії та показники, відповідні форми та засоби, що визначають ефективні шляхи як діагностики рівнів, так і досягнення результатів.

Констатувальний (діагностичний) етап констатувального експерименту було проведено в два етапи. Мета першого етапу діагностичного експерименту дослідження – визначення реального стану розвиненості музичного слуху молодших школярів засобами ігрових технологій. Відповідно до завдань експерименту діагностичні заходи відбулись та були зафіксовані у 2020 році. Ми виділили дві групи, з якими проводили уроки. Учні 2-го «А» класу ввійшли в контрольну групу – 22 чоловіки. Учні 2-го «Б» класу – 20 чоловік виступили в якості експериментальної групи. Всього в експерименті взяло участь 42 учня 2 класів Пилявської ЗОШ І-ІІ ст.

Завданням першого констатувального етапу дослідно-експериментальної роботи було виявлення рівня розвитку музичного слуху молодших школярів засобами ігрових технологій. Для того, щоб виявити рівень розвитку музичного слуху у молодших школярів, ми розробили діагностичний

інструментарій, визначили критерії (загальні та спеціальні), та рівні – високий, середній та низький.

Критерії (загальні):

- Творчий;
- Ціннісно-орієнтовний;
- Когнітивний
- Мотиваційний
- Художньої доцільності та захопленості

Критерії розвитку музичного слуху (спеціальні):

- Слухове сприйняття (слухове звучання)
- Мовне сприйняття (спів)
- Рухове сприйняття (пластичне інтонування)

На констатувальному етапі проведення дослідно-експериментальної роботи визначились два основних напрямки здійснення моніторингу та проведення діагностики, це рівень розвитку звуковисотного слуху та рівень розвитку музично-слухових уявлень. Розвиток звуковисотного слуху передбачає розвиток ладотонального, гармонійного та ритмічного слуху через ігрову діяльність молодших школярів.

Розвиток музично-слухових уявлень також здійснюється через ігрову діяльність. У сюжет гри включаються різноманітні завдання, наприклад:

- Спів розспівок та пісень по слуху
- Слухання музики
- Супровід музики грою на музичних інструментах
- Виразний рух під музику
- Вокальна та ритмічна імпровізація

При відборі ми враховували найважливіші функції музично-дидактичних ігор:

- Навчальна

- Розвиваюча
- Виховна
- Комунікативна
- Розважальна
- Психологічна
- Релаксаційна

За допомогою музично-дидактичних ігор також вирішувалися розвиваючі, виховні та освітні **завдання:**

- Розвиток пізнавальної діяльності дитини
- Розвиток музично-емоційної сфери
- Збагачення художніх уявлень і уявлень про навколишній світ
- Формування комунікативних навичок

Для проведення діагностики розвитку музичного слуху і слухових уявлень у молодших школярів в ігровій діяльності були розроблені рівні.

Високий рівень:

- Розвинене слухове сприйняття
- Володіння вокально-співочими навичками
- Володіння навичками вокальної та ритмічної імпровізації

Музично-слухові уявлення:

- Інтерес до музики, потреба слухати нові та знайомі музичні твори
- Вміння розрізняти основні музичні жанри
- Вміння розрізняти основні засоби музичної виразності (темп, динаміку, регістр, найпростіші форми музичного твору)
- Вміння аналізувати художній зміст музичного твору
- Вміння виразити в русі характер музики та її настрої

Середній рівень:

Музичний слух:

- Недостатньо розвинене слухове сприйняття

- Невпевнене виконання вокально-співочими навичками
- Володіння навичками вокальної та ритмічної імпровізації

Музично-слухові уявлення:

- Інтерес до музики, потреба слухати нові та знайомі музичні твори
- Вміння розрізняти основні засоби музичної виразності (темп, динаміку, регістр, найпростіші форми музичного твору)
- Невміння аналізувати художній зміст музичного твору
- Невміння розпізнати характер музики та її настрій

Низький рівень:

Музичний слух:

- Нерозвинене слухове сприйняття
- Недостатнє володіння вокально-співочими навичками
- Недостатнє володіння навичками вокальної та ритмічної імпровізації

Музично-слухові уявлення:

- Немає інтересу до музики, потреби слухати нові та знайомі музичні твори
- Не може розрізняти основні музичні жанри (танцювальні, вальс, полька, старовинний та сучасний танець, пісня)
- Невме розрізняти основні засоби музичної виразності (темп, динаміку, регістр, найпростіші форми музичного твору)
- Невміє аналізувати художній зміст музичного твору
- Невміє визначити характер музики та її настрій

Для визначення вище зазначених рівнів, учням було запропоновано невеликі музично-дидактичні ігри (ігрові завдання) та творчі завдання, спрямовані на виявлення рівня музичного слуху та музично-слухових уявлень.

1. Для визначення рівня розвитку слухового сприйняття ми запропонували учням музично-дидактичну гру «Три ведмеді». Метою гри

було: розвивати звуковисотний слух та слухове сприйняття. Ми роздавали дітям картки....Діти отримували картки різних розмірів. Завдання гравців було - вчасно «вивести ведмедика вийти на прогулянку» (пересувати по столу). Якщо звучить звук нижнього регістру - на прогулянку відправлялися великі ведмеді, середнього регістра - поменше, високий - ведмежата. Переможцями були ті діти, хто частіше за всіх точно виконував завдання. [28].

2. Для визначення рівня володіння вокально-співочими навичками була запропонована музично-дидактична гра **«Дізнайся і заспівай»**. Метою гри було: розвивати ритмічний слух, музичну пам'ять, мислення, швидкість реакції, вокально-співочі навички.

Ми роздавали дітям картки з ритмічними фрагментами з пісень. Діти повинні були, проплескати ритм, впізнати твір і також точно його відтворити голосом. (Також на картках можуть бути різні ритмічні схеми з одного вокального твору. Можна вибудувати цілий «ланцюжок» з цих схем і тоді вийде цілий твір, ритм якого діти повинні виконати «ланцюжком» і впізнати його).

Для виявлення рівня володіння вокально-співочими навичками учням також було запропоновано завдання: проговорити слова пісні в певному ритмі; проінтонувати один-два звуки мелодії, з опорою на які і співається вся пісня; проінтонувати загальний напрямок руху мелодії; «Чисто» проінтонувати окремі відрізки мелодії; проінтонувати всю мелодію з фортепіанним супроводом; проінтонувати всю мелодію без супроводу.[57].

3. Для визначення рівня розвитку динамічного слуху ми запропонували музично-дидактичну гру **«Відлуння»**. У ході цієї гри вчитель співав фразу з пісні, а учні повинні були її повторити точно так само, з тими ж динамічними відтінками, паузами та ін. Так само співалася і друга фраза. Потім вчитель співав відразу дві фрази, додаючи третю. Обігравалися різні варіанти: вчитель співає голосно, діти - тихо і навпаки.

Також ми запропонували ще одну музично-дидактичну гру для виявлення рівня розвитку динамічного слуху, яка називається «**Голосно - тихо**». Ми з учнів обрали ведучого, який вишов з класу. Решта учнів сховали іграшку. Ведучий, зайшовши в клас, шукав цю іграшку, керуючись звучанням пісні, яку співали учні класу (з метою закріплення використовувалася пісня, яку тільки що розучували). Звучання пісні посилювалося в міру наближення до іграшки і навпаки, стихла в міру віддалення від неї.

4. Для виявлення на скільки розвинений у учнів тембровий слух була запропонована музично-дидактична гра «**Музичні інструменти**».

Ми черзі включали різні музичні фрагменти, демонстрували картинки музичних інструментів (бубон, дзвіночки, гітара, барабан, фортепіано тощо). Учні добирали картку із зображенням музичного інструменту відповідно до звучання музики.

5. Для виявлення рівня розвитку музично-слухових уявлень, учням було запропоновано нескладні ігрові завдання - інсценування пісень.

У пісні «**Два барана**» (муз.М. Козлова) діти по тексту виконували рухи по ролям (в образі двох Баранів - Білого і Чорного).

В інсценуванні пісні «Розплата» діти зображали діалог Дівчинки та Кішки. Для подібних завдань підбираються пісні з яскравим, динамічним сюжетом, що спонукає до руху. Процес імпровізації, обігравання пісень більш тривалий, ніж просто розучування. Так, на початку, дітям передбачається прослуховування пісні, промовляння тексту, потім - ігрові «проби», в яких діти намагаються висловити в рухах зміст пісні. Роль педагога - спостерігати за проявами дітей, підтримувати їх, але ні в якому разі не перехоплювати їх ініціативу, а допомагати в підборі подібних рухів і оформленні цілісної композиції.

Результати діагностики проведеної експериментально-дослідної роботи показали досить низький рівень розвитку музичного слуху і музично-

слухових уявлень молодших школярів в ігровій діяльності, які відображені в таблицях.

Рівні розвитку музичного слуху молодших школярів на констатувальному етапі експериментально-дослідної роботи

Таблиця 1.

Рівні розвитку музичного слуху	Експериментальна група %	Контрольна група %
Високий рівень	13	13
Середній рівень	44	36
Низький рівень	43	51

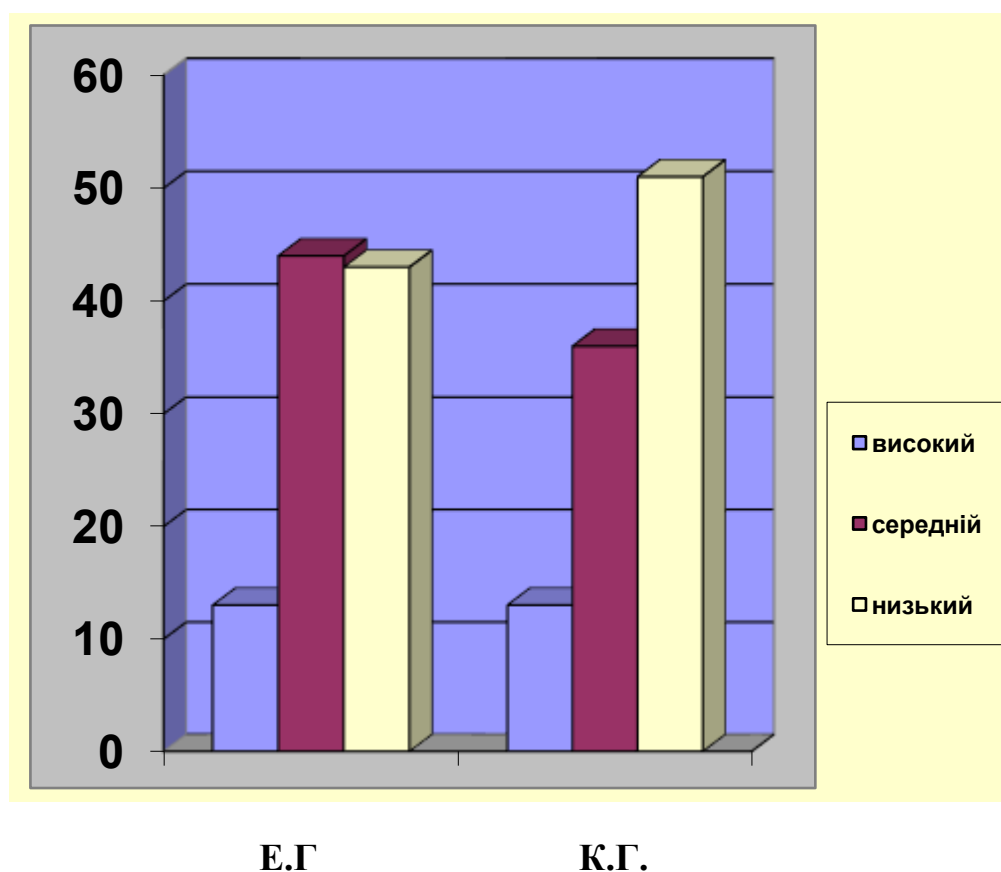
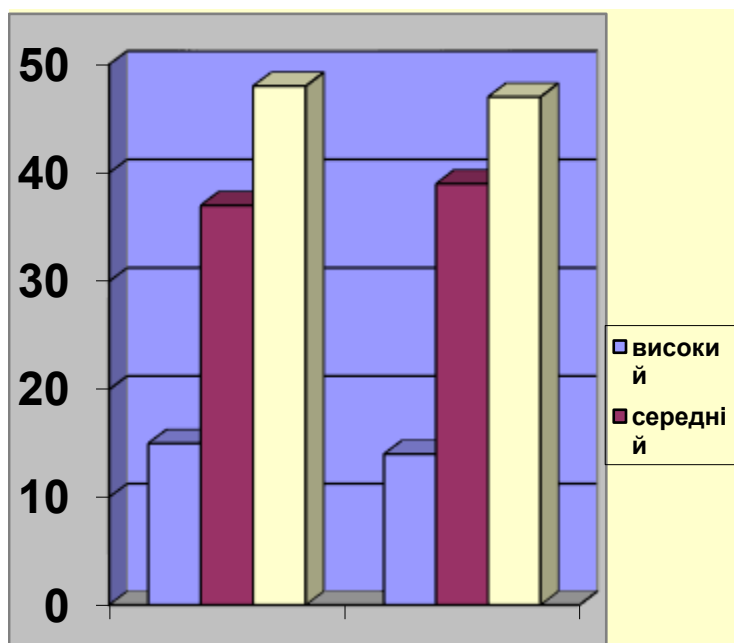

Рис.1. Результати констатувального етапу по визначенню рівня музичного слуху молодших школярів.

Рівні розвитку музично-слухових уявлень молодших школярів на констатувальному етапі експериментально-дослідної роботи

Таблиця 2

Рівні розвитку музично-слухових уявлень	Експериментальна група %	Контрольна група %
Високий рівень	15	14
Середній рівень	37	39
Низький рівень	48	47

Е.Г.

К.Г.

Рис.2. Результати констатувального етапу по визначенню рівня музично-слухових уявлень молодших школярів.

Успішно впоралися із запропонованими завданнями і показали високий рівень розвитку музичного слуху приблизно 13% учнів експериментальної та контрольної груп, середній рівень – від 40 до 45% учнів, низький рівень продемонстрували 43% учнів експериментальної групи і 51% - учнів контрольної групи.

Недостатньо розвиненими виявилися і музично-слухові уявлення молодших школярів. Так, високий рівень продемонстрували 14% і 15% учнів контрольної та експериментальної груп, середній рівень - 37% учнів експериментальної групи і 39% учнів контрольної групи. Низький рівень показали близько 48% експериментальної групи та 47% контрольної групи.

Таким чином, аналіз результатів констатувального етапу дослідно-експериментальної роботи, дозволив зробити наступні висновки.

У молодших школярів контрольної і експериментальної груп недостатньо розвинений музичний слух та музично-слухові уявлення.

Учні обох груп показали:

1. Відсутність стійкого інтересу до музики, несформовану потребу слухати знайомі і нові музичні твори.
2. Невміння аналізувати художній зміст музичного твору.
3. Недостатньо сформовані навички розрізняти основні музичні жанри та засоби музичної виразності.
4. Недостатньо сформовані навички розрізняти характер музики та її настрій.
5. Недостатньо розвинене слухове сприйняття та невпевнене володіння вокально-співочими навичками.

2.2. Хід експериментальної роботи з розвитку музичного слуху молодших школярів у процесі ігрової діяльності

Результати проведеної діагностики виявили низький рівень розвитку музичного слуху у молодших школярів в процесі ігрової діяльності.

У зв'язку з цим, були визначені мета та завдання формуючого етапу дослідно-експериментальної роботи.

Мета: розвивати музичний слух молодших школярів в процесі ігрової діяльності на уроках музичного мистецтва.

На етапі формувального експерименту ми поставили такі **завдання:**

- Розвивати музичний (звуквисотний) слух молодших школярів;
- Розвивати музично-слухові уявлення молодших школярів;
- Оптимізувати педагогічний потенціал музично-дидактичних ігор, як засіб розвитку музичного слуху молодших школярів.

Завдання формуючого етапу дослідно-експериментальної роботи потребували розробки спеціальної програми уроків, зміст яких був спрямований на їх рішення.

На уроках ми використали елементи методики В.В. Ємельянова спрямовану на розвиток звуквисотного слуху.

Ця методика заснована на впливі окремих звуків мови (фонем) на роботу голосового апарату та звучання співочого голосу. Така технологія дозволяє покладатися на активну роботу артикуляційних органів - частини голосового апарату, найбільш підлеглої свідомості дитини. Імітація ж високих та низьких звуків природи і життя, голосові сигнали мовної комунікації (крик, подих, плач та інші) швидко виводять дитину на розуміння висоти звуку, на володіння своїм голосовим апаратом, розширюють його пісенний та мовний діапазон. [16].

В процесі вокально-хорової діяльності на уроках музичного мистецтва ми використовували вправи артикуляційної гімнастики, інтонаційно - фонетичні вправи, голосові сигнали мовної комунікації.

Вправи дуже швидко запам'ятовувалися дітьми. На кожному занятті найдоцільніше додавати по одній або по дві нові вправи. Коли вправ в репертуарі стає занадто багато, краще використовувати ті, які допоможуть при розучуванні обраної пісні. Іноді це буває зробити нелегко, часто діти не бажають пропускати в ланцюжку вправ свої улюблені розспівки або просто нагадують вчителю, яка вправа ще не зроблена.[19].

Після артикуляційної гімнастики, інтонаційно-фонетичних вправ, голосових сигналів мовної комунікації йде безпосередньо робота над піснею. Це: показ пісні; робота над текстом; вокальна робота; виконання пісні.

1. На першому уроці з розучування нового твору показ пісні здійснює вчитель. Перед показом можна підготувати невелику розповідь про зміст, історію створення, історії виконання пісні. Можна так само замінити розповідь постановкою проблемних питань перед слуханням для активізації сприйняття школярів. Виконання повинно бути яскравим, концертним, в потрібному темпі, в повному обсязі (потрібно виконати всі куплети, які ви будете розучувати з дітьми), з дуже чіткою артикуляцією, щоб пісня одразу сподобалася дітям.

2. Робота над текстом починається з розбору складних і незнайомих дітям слів, потім йде робота над змістом та сенсом пісні. Не можна продовжувати подальшу діяльність, поки не переконаєшся в тому, що кожна дитина уявляє собі зміст тексту та його підтекст, що кожен учень розуміє значення всіх слів у пісні.

Далі йде етап промовляння тексту в ритмі пісні. Можна промовляти з дітьми текст спочатку в грудному режимі голосу, потім в фальцетному режимі (за умови, що в пісні використовується і грудний і фальцетний режим, в іншому випадку потрібно використовувати тільки той режим голосу, в якому написана пісня), а потім в режимі гекзаметра, коли мова звуковисотного повторює рух мелодії. В цьому випадку в свідомості дитини

відбувається автоматичне перенесення м'язових відчуттів з мовного, знайомого режиму, на вокальні м'язові відчуття.

3. Далі йде безпосередньо вокальна робота. Пісня вчиться традиційним способом по фразам. Велика попередня робота по тексту знімає багато проблем і запобігає помилкам дітей. Це дозволяє учням приділяти більше уваги звуковеденню, роботі над правильним диханням, відстежувати звучання власного голосу. Складна робота перетворюється на справжнє задоволення.

4. Кожен урок закінчується цілісним виконанням пісні. Якщо вивчена тільки її частина, решту пісні доспіває учитель. Якщо пісня написана в куплетній формі, кожен приспів можуть повторювати діти. Через 2-3 уроки пісня може бути повністю виконана.

Під час виконання вчитель бачить результати своєї роботи щодо формування еталона дитячого голосу, відстежує зміни в ступені сформованості музичного звуковисотного слуху дітей. По суті, вчитель практично на кожному уроці веде роботу з діагностики дітей (використовуючи критерії оцінки входної діагностики), аналізує результати, коригує навчальний процес, тобто організовує і здійснює моніторинг, інформаційно - аналітичну систему забезпечення управління якістю освіти.

Вибір репертуару. Добре підібрана пісня може принести успіх навіть досить «слабкому» виконавцю, і навпаки, погано підібрана пісня може зіпсувати виступ навіть дуже «сильного» вокаліста. Крім того, слід пам'ятати про те, що багато пісень на уроці є своєрідним навчально-методичним посібником, за допомогою якого відпрацьовується той чи інший навик співу. Ось кілька загальних правил:

1. Діти молодшого шкільного віку дуже швидко виходять на спів в фальцетному режимі, перехід ж з грудного режиму в фальцетний дається їм набагато важче. Отже, починати роботу треба з вибору пісень тільки в фальцетному режимі, а оскільки таких пісень дуже мало, можна сміливо

транспонувати будь-яку пісню дитячого репертуару вгору на терцію і навіть кварту.

2. Після закріплення навички співу в фальцетному режимі слід ускладнити завдання, підключивши спів в грудному режимі. Пісні в цій групі повинні відрізнятися нешвидкою зміною режимів співу. Наприклад: весь куплет вповнюється в грудному режимі, а весь приспів - в фальцетному.

3. Пісні з мультфільмів та дитячих кінофільмів написані для професійних виконавців і, незважаючи на уявну простоту, дуже складні для виконання.

4. До репертуару будь-якого шкільного колективу обов'язково повинні бути включені пісні для хлопчиків. З огляду на психологію хлопчиків, слід етап розучування пісні спочатку різко скоротити, тобто дати хлопцям швидко відчутти «смак» пісні. Після цього не потрібно стримувати їх темперамент, потрібно дати їм можливість «покричати» під час виконання. І тільки потім, «як скульптор, відсікаючи зайве», коригувати виконання пісні.

5. Розучування пісні має проходити протягом декількох уроків, не поспішаючи. Вчитель працює індивідуально з кожною дитиною, коригує його інтонування. Краще вивчити меншу кількість пісень, ніж закріпити хибні уявлення дітей. Чим більше діти виконують пісню, тим більше вона їм подобається.

Розвиток музичного слуху ефективніше здійснювати в різних формах музичної роботи на основі їх взаємозв'язку, і в різних видах діяльності, де особлива увага приділяється слуханню музики, співу по нотах та імпровізації. [14].

У слуханні музики головну роль грає сюжетність, казковість, світ іграшок, тварин все те, що приваблює дитину. Так, наприклад, всі уроки в першому класі об'єднані однією великою темою «Подорож в країну музики». За допомогою казки діти стають учасниками уявного подорожі.

В основу методики ми поклали принцип відносної сольмізації розроблений З. Кодаєм. Система ручних знаків у процесі співу дає дитині наочні зорово-рухові уявлення про взаємини ступенів в ладу.[61].

Розвиток музично-слухових уявлень здійснюється через ігрову діяльність, непомітно для дітей в сюжет гри включаються різноманітні завдання, наприклад:

- діти співають розспівки і пісні по слуху, по ручним знакам;
- слухають музику;
- супроводжують її грою на музично-шумових, духових та ударних інструментах;
- виразно рухаються під музику;
- займаються ритмічною і співочою імпровізацією.

Всі елементи музичного слуху тісно пов'язані між собою. Так, розвиваючи звуковисотний слух, ми сприяємо розвитку ладотональному, гармонічному та ритмічному слуху.

Завдання музичного розвитку дітей вирішується в усіх видах музичної діяльності. Велику увагу слід приділяти співу, слуханню музики, руху під музику, грі на дитячих музичних інструментах.

Спів займає важливе місце в музичному розвитку дітей. Навчання співу доцільно починати з примарних звуків, використовуючи різноманітні прийоми розвитку музичного і звуковисотного слуху (вокальні вправи, наочно-ігровий прийом «драбинка», народні пісні, поспівки та інше)

Розвиток музично-слухових уявлень можна починати з того, що знайомити дітей зі звуками різної висоти. Спочатку діти розрізняють різко контрастні звуки: один і той же звук береться в різних октавах - у другій і малої, потім в другій і першій і, нарешті, обидва в першій.

Так само широко можна використовувати прийоми «звуконаслідування» в низькому або високому регістрі, наприклад: «Хто гавкає, велика собака або маленьке цуценя», «Хто нявкає, мама кішка або маленьке кошеня».

У міру засвоєння молодшими школярами понять високих і низьких звуків відповідно до принципу систематичності і послідовності, вправи ускладнюються: використовуються ігри - загадки, різноманітні прийоми музичного розвитку і особливо звуковисотного слуху (вокальні вправи, наочно-ігровий прийом «драбинка», народні пісні тощо).

Розвиток ритмічного слуху, ритмічних здібностей у дітей вирішується за допомогою музично-ритмічних рухів. Різноманітні види рухів вводяться за допомогою ігор зі співом, водінням хороводів, ігор-казок, супроводжуваних музикою.

Одним із засобів формування музичного слуху та почуття ритму є власне музикування дітей. Гра в оркестрі, розвиває не тільки мелодійний, але і гармонійний слух. Діти звертають увагу на супровід (фортепіано) починають усвідомлювати, як воно прикрашає, доповнює мелодійну лінію, виконану на інструментах.

Для розвитку музичного слуху слід використовувати: вправи, розспівування (з використанням звукової наочності), вправи для розвитку ладотонального слуху. Разом з тим ці вправи гарна основа для вивчення нотної грамоти в школі.

Відповідно до завдань формуючого етапу дослідно-експериментальної роботи, розроблений нами дидактичний матеріал був направлений на: розвиток музичного слуху, музично-слухових уявлень та оптимізацію педагогічного потенціалу музично-дидактичних ігор, як засобу розвитку музичного слуху молодших школярів.

Оптимізація педагогічного потенціалу музично-дидактичних ігор, сприяла вирішенню розвиваючих, виховних, та освітніх завдань, це: розвиток пізнавальної діяльності учнів; розвиток музично-емоційної сфери; збагачення художніх уявлень і уявлень про навколишній світ; формування комунікативних навичок та ін.

Розроблені завдання, ми розділили на дві групи: завдання спрямовані на розвиток музичного (звуквисотного) слуху та завдання спрямовані на розвиток музично-слухових уявлень.

До першої групи належали завдання на розвиток ладотонального, гармонійного, ритмічного, тембрового слуху. А також на розвиток: слухового сприйняття; вокально-співочих навичок; вокальної та ритмічної імпровізації.

До другої групи належали завдання на розвиток музично-слухових уявлень: вміння розрізняти основні музичні жанри (танцювальні: вальс, полька, старовинний і сучасний танець, пісня); розрізняти основні засоби музичної виразності (темп, динаміку, регістр, найпростіші форми музичного твору); аналізувати художній зміст музичного твору; висловлювати в русі характер музики і її настрій і ін.

Учням було запропоновано такі ігрові завдання, що відносяться до першої групи.

Ігрове завдання 1. **«Теремок».**

Мета: розвивати слухову увагу.

Дітям розповідається початок казки «Теремок». Потім звучить певна мелодія, відповідна характеру персонажа казки. Завдання учасників - правильно відгадати мелодію, яка підходить тому чи іншому казковому герою.

Ігрове завдання 2. **«Ритмічне відлуння».**

Мета: розвивати ритмічний слух, музичну пам'ять.

Ігровий матеріал. Музичне складальне полотно, нотки. Методика проведення гри: учитель плескає ритм будь-якої, відомої дітям, поспівки. Діти повторюють ритм вчителя і промовляють склади: «ти» - восьмі, «та» - чверті.

Ігрове завдання 3. **«Визнач за ритмом»**

Мета: розвивати ритмічний слух, увагу, швидкість реакції, музичну пам'ять, тембрових слух.

Ігровий матеріал: картки, на одній половині яких зображений ритмічний малюнок знайомої дітям пісні, а інша половина порожня; картинки ілюструють зміст пісні; дитячі музичні інструменти - група ударних (ложки, трикутник, барабан, бубон, музичний молоточок і ін.). Кожному гравцеві дають по 2-3 картки.

Хід гри: учитель виконує ритмічний малюнок знайомої пісні або поспівки на одному з музичних інструментів. Учні за ритмом визначають пісню і картинкою закривають порожню половину картки (картинку після правильної відповіді дає провідний). Ритм можна проплескати, простукати кубиками, паличками, ложками і ін. при повторенні гри провідним стає той, хто жодного разу не помилився.

Примітка: На вибір учителя і в залежності від підготовленості класу ритмічний малюнок на картках може бути зображений у вигляді тривалостей. або ритмічний малюнок можна зобразити у вигляді коротких або довгих смужок.[54].

Ігрове завдання 4. «Згадай мелодію»

Мета: розвивати ритмічний слух, музичну пам'ять, увагу, швидкість реакції, вміння точно відтворювати ритмічний малюнок з ритмічної схемою.

Ігровий матеріал: ритмічні схеми на картках або на складальному полотні.

Методика проведення гри: учитель на дошці зображує ритм або ритмічну схему фрагментів з відомих музичних творів або пісень, а діти повинні, проплескати ритм, дізнатися мелодію.

Примітка: Ця гра дозволяє вчителю розучувати ритмічно важкі фрагменти з вокальних творів.

Ігрове завдання 5. «Вгадай по голосу»

Мета: розвивати тембровий слух, сформувати уявлення про тембр.

Методика проведення гри: учитель викликає дітей (кількість залежить від фраз, пропозицій або куплетів в пісні). Кожна дитина отримує «роль», тобто виконуватиме фрагмент з знайомої пісні. Потім діти йдуть в кінець класу і співають кожен свою частину пісні.

Ігрові завдання, що відносяться до другої групи

Ігрове завдання 1. «Голосна і тиха музика»

Мета: розвивати динамічний слух, музичну пам'ять, музичне мислення. Закріпити вміння розрізняти засоби музичної виразності, динамічні відтінки музичної мови: тихо (p), голосно (f), не надто голосно (mf).

Ігровий матеріал: картка з картону розділена на три квадрата. Три невеликих картки - квадрата одного кольору, але різних за насиченістю, наприклад: одна блідо-блакитна, інша - яскраво-блакитна, майже синя і третя - темно-синя (можна підібрати подібні відтінки будь-якого іншого кольору). Колір квадрата умовно відповідає певному динамічному відтінку: блідо-пофарбований квадрат - тихому звучанню музики, квадрат з більш насиченою забарвленням - більш голосному звучанню і яскраво пофарбований - голосному звучанню музики.

Методика проведення гри: граючим дають картки, і пояснюється їх призначення. Звучить музична п'єса, в якій динамічні відтінки змінюються послідовно. П'єса виконується двічі, щоб перший раз учні уважно прислухалися до них. При повторному виконанні вони викладають на картку квадрати, відповідні за кольором динамічним відтінкам музики.

Примітка: Різнобарвні квадратики можна не викладати, а піднімати вгору відповідно почутому звучанню. Якщо вчитель зробить відразу три набори карток: сині (три відтінки), червоні (три відтінки), зелені (три відтінки), то гру можна зробити ще цікавіше. Для цього необхідно прослухати музику і не тільки дізнатися, голосно вона звучала або тихо, але і подумати яке у музики настрої (сумна чи радісна), щоб вибрати відповідні за

кольором квадратики (для сумного настрою - відтінки синього. Наприклад, для радісного - червоні) .[43].

Ігрове завдання 2. «Музичне лото»

Мета: розвивати тембровий слух, увагу, музичну пам'ять, мову, слухацьку культуру.

Ігровий матеріал: картки (за кількістю учнів), на яких зображені різні музичні інструменти.

Методика проведення гри: учитель роздає картки кожній дитині. Учні прослуховують музичний твір, і закривають фішками ті інструменти, які звучать. Це може бути один або кілька музичних інструментів. Виграє той учень, який правильно закритим фішкою усі інструменти що звучали.

Ігрове завдання 3. «Моя сім'я»

Мета: розвивати тембровий слух.

Ігровий матеріал: картки із зображенням членів сім'ї: мами, тата, дитини. Методика проведення гри: учитель роздає картки кожного учня. При прослуховуванні музичного фрагмента або твору цілком, учні визначають тембр звучання голосу. І піднімають ту картку, яка відповідає музиці.

Ігрове завдання 4. «Музичний дзига»

Мета: закріпити вивчений пісенний репертуар, розвивати ритмічний слух, увагу, музичну пам'ять.

Ігровий матеріал і методика проведення гри: картонне коло по краю якого наклеєні ілюстрації до пісень. У центрі кола рухається стрілка. Напрямок стрілки показує, яку пісню повинен виконати дитина. Примітка: гру можна провести для закріплення вивчених пісень (в кінці чверті, року) або як концерт для іменинника.[37].

Ігрове завдання 5. «З якої ми пісні?»

Мета: розвивати вокально-співочі навички,

Ігровий матеріал: ілюстрації до розученого дітьми пісням або використовувати малюнки дітей (домашнє завдання).

Методика проведення гри: учитель пропонує дітям ілюстрації відомих пісень або героїв пісень, діти відгадують. Виконується пісня в різних варіантах: за ролями, ансамблем, з солістами, в інсценуванні і ін.

Ігрове завдання 6. «Концерт»

Мета: розвивати вокально-співочі навички, музичну пам'ять, виконавчу і слухацьку культуру.

Методика проведення гри: після розучування декількох пісень (можна в кінці чверті, півріччя), учні виконують знайомі їм пісні в концертному виконанні: з солістом, ансамблем, у вигляді інсценівки, «ланцюжком», в костюмах, в масках і ін.

Ігрове завдання 7. «Сонечко - хмаринка»

Мета: навчити нотної грамоти, розвинути відчуття ладу, закріпити поняття «мажор», «мінор», виховувати слухацьку культуру.

Ігровий матеріал: дві картки за кількістю дітей в класі, на яких зображені хмаринка і сонечко.

Методика проведення гри: при прослуховуванні музичних творів, учні піднімають відповідну картку. Після прослуховування пояснюють, чому підняли саме цю картку. Дитині, яка правильно підняв картку і зуміла правильно пояснити - фішка - «нотка».

Ігрове завдання 8. «Музична вікторина»

Мета: закріпити знання про музичних творах, композиторів, розвивати музичну пам'ять і слухацьку культуру.

Методика проведення гри: учитель виконує або дає в запису музичні твори знайомі дітям. Гру можна застосовувати після розучування як вокальних, так і інструментальних творів. Гру проводити для закріплення знань учнів в кінці кожної чверті або року.

2.3. Аналіз результатів дослідно-експериментальної роботи з розвитку музичного слуху молодших школярів у процесі використання ігрових технологій

На заключному етапі дослідно-експериментальної роботи, був проведений контрольний зріз. Молодшим школярам було запропоновано завдання, розроблені на констатувальному етапі.

Мета контрольного етапу дослідно-експериментальної роботи - виявити динаміку рівня розвитку музичного слуху молодших школярів засобами ігрової діяльності.

Завдання:

- Виявити динаміку розвитку музичного (звуквисотного) слуху у молодших школярів засобами ігрової діяльності;

- Виявити динаміку розвитку музично-слухових уявлень у молодших школярів засобами ігрової діяльності.

Здійснюючи діагностику результатів контрольного експерименту, ми спиралися на розроблений діагностичний інструментарій: критерії та рівні розвитку музичного слуху і музично-слухових уявлень:

- слухове сприйняття (слухання звучання); мовне сприйняття (спів); рухове сприйняття (пластичне інтонування).

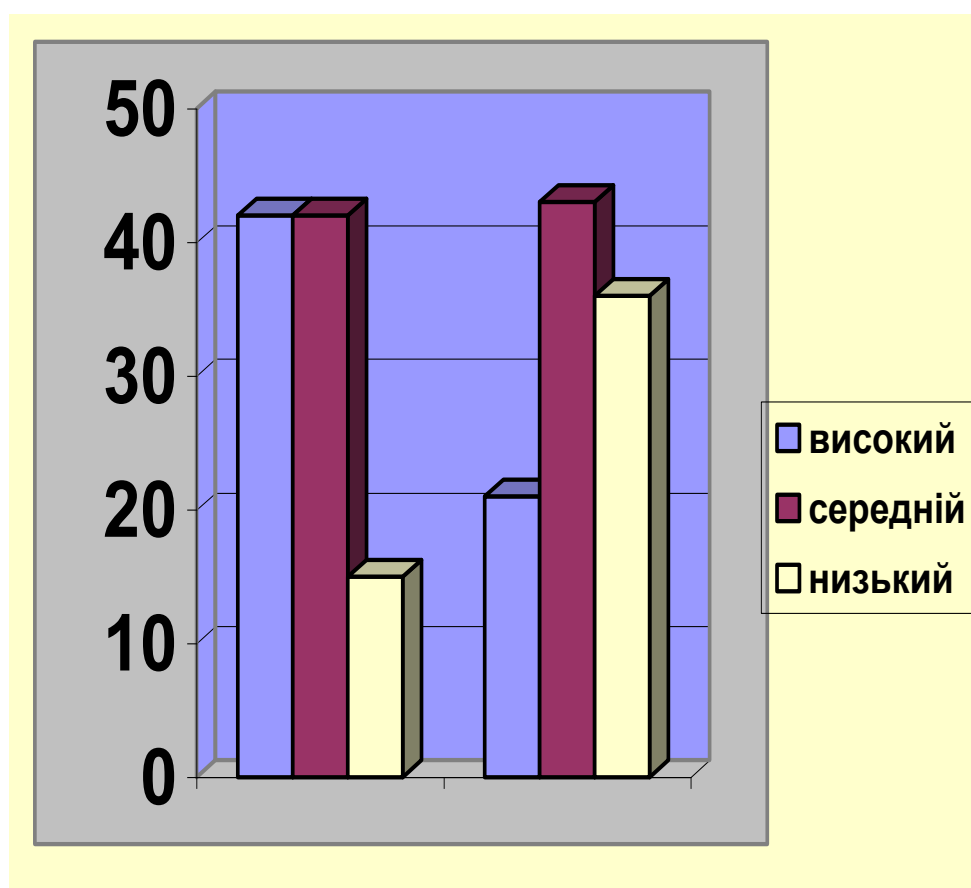
- інтерес до музики, потреба слухати знайомі і нові музичні твори; вміння розрізняти основні музичні жанри (танцювальні, вальс, полька, старовинний і сучасний танець, пісня); розрізняти основні засоби музичної виразності (темп, динаміку, регістр, найпростіші форми музичного твору); аналізувати художній зміст музичного твору; висловлюватися в русі характер музики і її настроїв. Оптимізація педагогічного потенціалу музично-дидактичних ігор, сприяла вирішенню розвиваючих, виховних, і освітніх завдань, це: розвиток пізнавальної діяльності дитини; розвиток музично-емоційної сфери; збагачення художніх уявлень і уявлень про навколишній

світ; формування комунікативних навичок та ін. Результати проведеного контрольного зрізу відображено в таблицях.

Рівні розвитку музичного слуху молодших школярів на контрольному етапі дослідно-експериментальної роботи

Таблиця 3

Рівні розвитку музичного слуху	Експериментальна група %	Контрольна група %
Високий рівень	43	21
Середній рівень	42	43
Низький рівень	15	36

Е.Г.

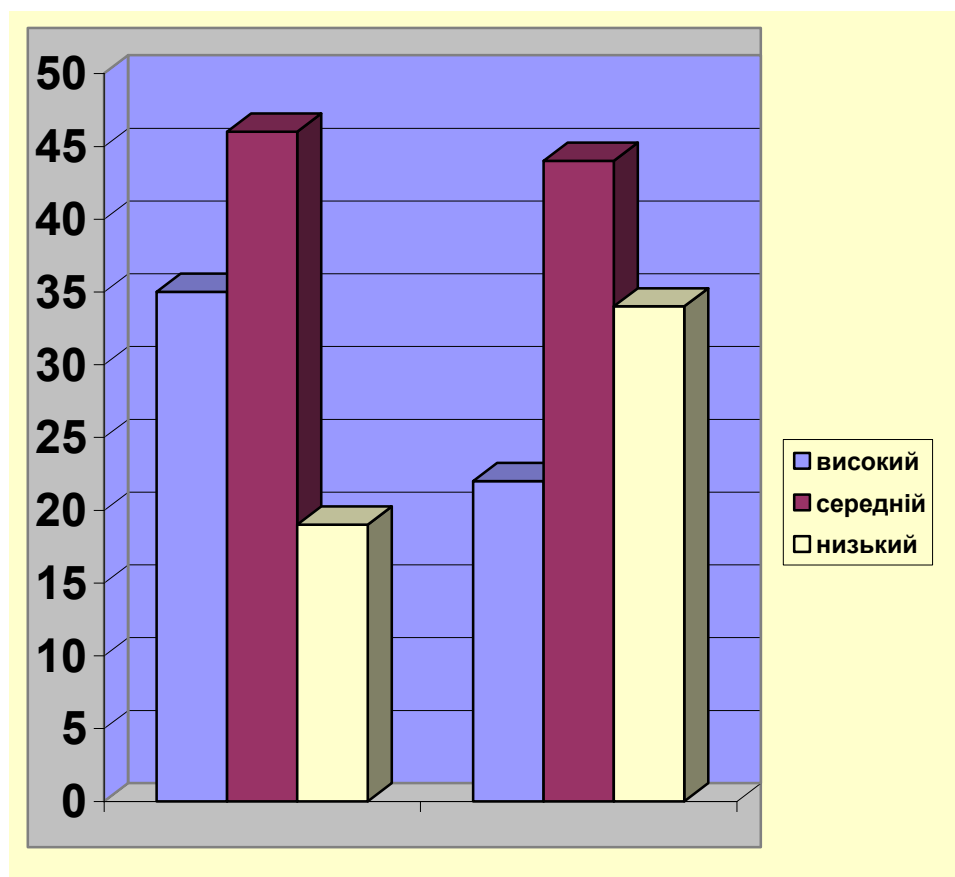
К.Г.

Рис.3. Результати контрольного етапу по визначенню рівня музичного слуху молодших школярів.

Рівні розвитку музично-слухових уявлень молодших школярів на контрольному етапі дослідно-експериментальної роботи

Таблиця 4

Рівні розвитку музично-слухових уявлень	Експериментальна група %	Контрольна група %
Високий рівень	35	22
Середній рівень	46	44
Низький рівень	19	34

Е.Г.

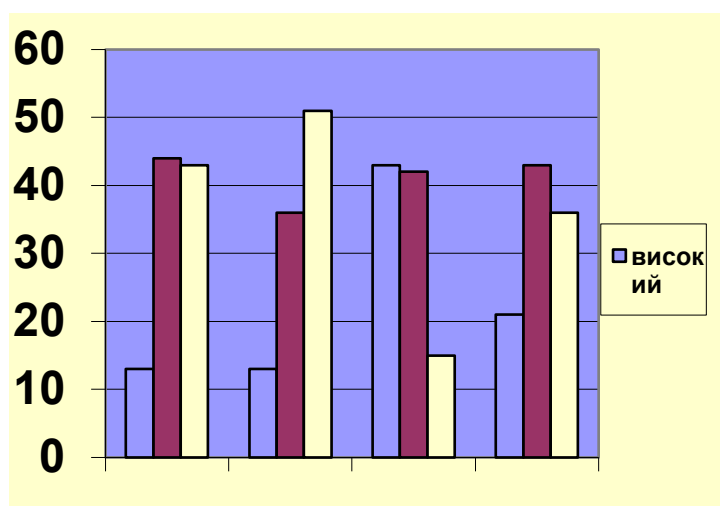
К.Г.

Рис.4. Результати контрольного етапу музично-слухових уявлень молодших школярів.

Порівняльна таблиця рівнів розвитку музичного слуху молодших школярів на констатувальному та контрольному етапах дослідно-експериментальної роботи.

Таблиця 5

Рівні розвитку музичного слуху	Констатувальний етап Е.Г. %	Констатувальний етап К.Г. %	Контрольний етап Е.Г. %	Контрольний етап К.Г.%
Високий рівень	13	13	43	21
Середній рівень	44	36	42	43
Низький рівень	43	51	15	36

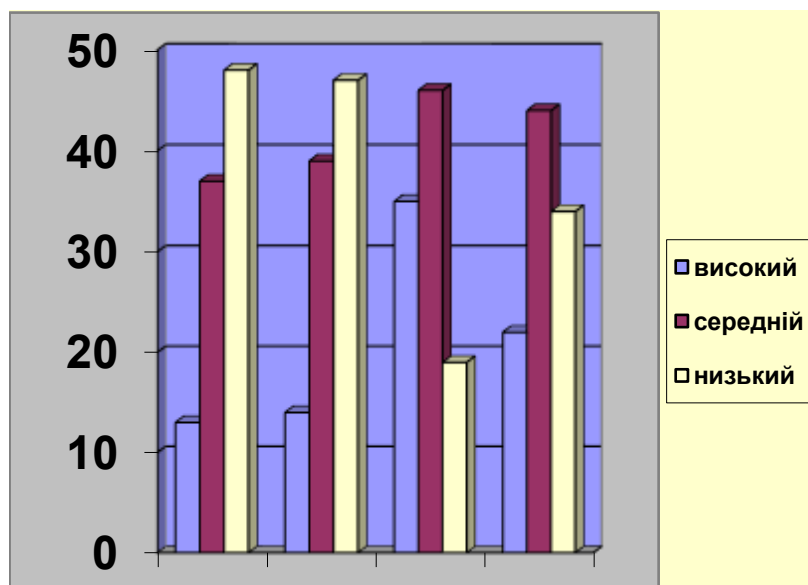
Е.Г. К.Г. Е.Г. К.Г.
Констатувальний Контрольний
етап етап

Рис. 5. Результати порівняння рівнів розвитку музичного слуху молодших школярів на констатувальному та контрольному етапах дослідно-експериментальної роботи

Порівняльна таблиця рівнів розвитку музично-слухових молодших школярів на констатувальному та контрольному етапах дослідно-експериментальної роботи

Таблиця 6

Рівні розвитку музично-слухових уявлень	Констатувальний етап Е.Г. %	Констатувальний етап К.Г. %	Контрольний етап Е.Г.%	Контрольний етап К.Г.%
Високий рівень	15	14	35	22
Середній рівень	37	39	46	44
Низький рівень	48	47	19	34

Е.Г. К.Г. Е.Г. К.Г.

Рис.6. Результати порівняння рівнів розвитку музично-слухових молодших школярів на констатувальному та контрольному етапах дослідно-експериментальної роботи

Аналіз результатів контрольного етапу дослідно-експериментальної роботи показав, що в учнів контрольної та експериментальної груп підвищився рівень розвитку музичного слуху і музично-слухових уявлень в ігровій діяльності.

Так, високий рівень розвитку музичного слуху показали 43% учнів експериментальної групи і 21% учнів контрольної групи в порівнянні з 13% в обох групах на констатувальному етапі.

Середній рівень в експериментальній групі знизився з 44% до 42%, в контрольній групі з 43% до 36%.

Низький рівень показали всього 15% учнів експериментальної групи і 43% учнів контрольної групи в порівнянні з 43% і 51% на констатувальному етапі.

Наведені дані дозволяють говорити про суттєве підвищення рівня розвитку музичного слуху у молодших школярів, особливо в експериментальній групі.

Порівняльний аналіз результатів до і після проведення формуючого етапу дослідно-експериментальної роботи, вказує і на значне підвищення рівня розвитку музично-слухових уявлень молодших школярів, особливо в експериментальній групі.

Високий рівень розвитку музично-слухових уявлень показали 35% учнів експериментальної групи і 22% учнів контрольної групи в порівнянні з 15% і 14% на констатувальному етапі.

Середній рівень продемонстрували приблизно 45% учнів та 44% учнів, в порівнянні з 37% і 39% на констатувальному етапі.

Низький рівень розвитку музично-слухових уявлень суттєво знизився в обох групах з 48% до 19% в експериментальній групі і 47% до 34% в контрольній групі.

Таким чином, аналіз результатів контрольного етапу дослідно-експериментальної роботи, дозволив зробити наступні висновки.

Оптимізація педагогічного потенціалу музично-дидактичних ігор, сприяла вирішенню розвиваючих, виховних, і освітніх завдань, це: розвиток пізнавальної діяльності дитини; розвиток музично-емоційної сфери; збагачення художніх уявлень і уявлень про навколишній світ; формування комунікативних навичок та ін.

На підставі оптимізації педагогічного потенціалу музично-дидактичних ігор, у молодших школярів контрольної і експериментальної груп значного розвитку отримав музичний слух і музично-слухові уявлення. У порівнянні з контрольною групою, учні експериментальної групи показали набагато більш високі результати.

Учні експериментальної групи показали:

1. Наявність стійкого інтересу до музики, розвиток пізнавальної діяльності, формування комунікативних навичок.
2. Сформовану потреба слухати знайомі і нові музичні твори, розвиток музично-емоційної сфери.
3. Уміння аналізувати художній зміст музичного твору, збагачення мистецьких уявлень.
4. Сформовані навички розрізняти основні музичні жанри та засоби музичної виразності.
5. Сформовані навички виражати в русі характер музики і її настрій.
6. Розвинуте слухове сприйняття.
7. Впевнене володіння вокально-співочими навичками.
8. Впевнене володіння навичками вокальної та ритмічної і імпровізації.

ВИСНОВКИ

Однією з головних цілей сучасної музично-педагогічної освіти залишається становлення і розвиток музичної культури учнів, розвиток музичного мислення і творчого потенціалу особистості.

Навчально-пізнавальна гра - найважливіша частина освітнього процесу. Вона дозволяє закласти в навчання предметний і соціальний контексти, моделювати адекватні умови формування особистості учня. Гра є відображеною моделлю поведінки, прояви та розвитку складних систем, що організуються практикою творчих рішень, переваг, виборів вільної поведінки дитини, сферою неповторної людської активності.

Дидактична гра активізує пізнавальну діяльність, забезпечує розумову активність, створює умови для дитячої творчості. В процесі гри вирішуються розвиваючі, виховні та освітні завдання. На уроках використовуються дидактичні, сюжетні, рольові, театралізовані, рухливі ігри.

Педагогічний потенціал музично-дидактичних ігор виступає як сукупність розвиваючих, виховних та освітніх засобів. Він активізує пізнавальну діяльність дитини, сприяє збагаченню художніх уявлень і уявлень про навколишній світ, формування комунікативних навичок, розвитку музично-емоційної сфери, музичного слуху.

Музичний слух є основою для сприйняття і відтворення музики, а також твори та імпровізації. У структурі музичного слуху виділяються наступні види: звуковисотний, мелодійний, гармонійний, поліфонічний, ладовий, ритмічний, тембровий, динамічний та ін.

Термін «музичний слух» трактується дослідниками неоднозначно. Б.М. Теплов розуміє музичний слух в «тісному» і «широкому» розумінні. М.С.Старчеус виділяє в музичному слуху такі його сторони як «зовнішній» і «внутрішній». Відзначаючи, що зовнішній слух оперує безпосередніми чуттєвими враженнями, об'єднує і розділяє чуттєві компоненти, виділяючи

істотні ознаки сприйманого, а внутрішній слух знаходить своє вираження в уявному поданні звучала музики.

Проведене теоретичне дослідження дозволило розробити і провести дослідно-експериментальну роботу з розвитку музичного слуху молодших школярів в ігровій діяльності. Для проведення дослідно-експериментальної роботи була обрана методика, розроблені критерії та рівні розвитку музичного слуху молодших школярів. Виділено дві групи учні других класів - експериментальна і контрольна групи. Відповідно до обраної методикою, ми проводили заняття з учнями обох груп, з учнями контрольної групи за типовою програмою «Музичне мистецтво», з учнями експериментальної групи, за розробленою нами програмою уроків музики.

Завданням констатуючого етапу дослідно-експериментальної роботи, було виявлення рівня розвитку музичного слуху у молодших школярів в ігровій діяльності. На експериментальному етапі ми розробили діагностичний інструментарій, відібрали критерії, розробили рівні - високий середній і низький.

На початковому етапі проведення дослідно-експериментальної роботи визначилися два основних напрямки здійснення моніторингу та проведення діагностики, це рівень розвитку звуковисотного слуху і рівень розвитку музично-слухових уявлень молодших школярів.

Розвиток звуковисотного слуху передбачав розвиток ладотонального, гармонійного і ритмічного слуху через ігрову діяльність молодших школярів. Розвиток музично-слухових уявлень також здійснюється через ігрову діяльність і передбачав: спів розспівок і пісень по слуху; слухання музики; супровід музики грою на музичних інструментах; виразне рух під музику; вокальна і ритмічна і імпровізація та ін.

У процесі організації ігрової діяльності молодших школярів вирішувалися розвиваючі, виховні та освітні завдання: розвиток пізнавальної діяльності дитини; розвиток музично-емоційної сфери; збагачення художніх

уявлень і уявлень про навколишній світ; формування комунікативних навичок та ін.

Для виявлення рівня розвитку музичного слуху і музично-слухових уявлень на експериментальному етапі учням було запропоновано музично-дидактичні ігри та творчі завдання.

Аналіз результатів констатуючого етапу дослідно-експериментальної роботи, показав, що у молодших школярів контрольної і експериментальної груп недостатньо розвинений музичний слух і музично-слухові уявлення. У учнів відсутній стійкий інтерес до музики, не сформована потреба слухати знайомі і нові музичні твори. Недостатньо сформовані навички розрізняти основні музичні жанри та засоби музичної виразності, виражати в русі характер музики і її настрій. Недостатньо розвинене слухове сприйняття і володіння вокально-співочими навичками та ін.

Метою формуючого етапу дослідно-експериментальної роботи став розвиток музичного слуху молодших школярів в ігровій діяльності.

Серед завдань цього етапу можна виділити: розвиток музичного (звуковисотного) слуху; розвиток музично-слухових уявлень; оптимізацію педагогічного потенціалу музично-дидактичних ігор, як засобу розвитку музичного слуху молодших школярів.

Аналіз результатів дослідно-експериментальної роботи показав, що в учнів обох груп підвищився рівень розвитку музичного слуху і музично-слухових уявлень в ігровій діяльності. У порівнянні з контрольною групою, учні експериментальної групи показали набагато більш високі результати.

Учні експериментальної групи продемонстрували: підвищення рівня пізнавальної діяльності, сформовані комунікативні навички, наявність стійкого інтересу до музики, вміння аналізувати художній зміст музичного твору, розрізняти основні музичні жанри та засоби музичної виразності. А також розвинене слухове сприйняття, впевнене володіння вокально-співочими навичками, вокальної та ритмічної і імпровізації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Агейкіна-Старченко Т. В. Організація ігрової діяльності молодших школярів на уроках музичного мистецтва. Актуальні проблеми дошкільної та початкової освіти в контексті європейських освітніх стратегій : зб. ст. Вінниця : ФОП Корзун Д. Ю., 2015. Вип. 4. С 38-41.
2. Артемова Л. В. «Вчися граючись» с. 3 Київ «Томіріс».
3. Асафьев Б. Избранные статьи о музыкальном образовании и просвещении. Л., 1973. 144 с.
4. Банько Т.В. Методи розвитку музичного слуху у дітей молодшого шкільного віку. <https://naurok.com.ua/metodi-rozvitku-muzichnogo-sluhu-u-ditey-molodshogo-shkilnogo-viku-69209.html>
5. Белобородова В. Развитие музыкального восприятия младших школьников. Музыкальное воспитание в школе. Вып.13. М.: Музыка, 1978. С.54-66.
6. Бойко Н. Урок музики у 1 класі. Розкажіть онуку, 2005. №2. С. 21.
7. Брайнін В. Про розвиток музичного мислення дитини (для батьків і усіх зацікавлених). Музична педагогіка та виконавство. Збірник статей, випуск 1, упоряд. П.Ф.Серотюк. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2008. С. 5-20.
8. Букреева Г. Методика роботи з музично-дидактичними іграми. Мистецтво та освіта. 2011. №4. С.41-46.
9. Букреева Г.Б. Цікава музика. Музично-дидактичні ігри. 1-4 класи: навчальний посібник для учнів основної школи. Тернопіль: Навчальна книга. Богдан, 2008. 104 с.
10. Вейс П. Абсолютная и относительная сольмизация. Вопросы методики воспитания слуха. Л., 1967. С. 23-34
11. Ветлугина Н. А. Музыкальное развитие ребенка. Москва : Просвещение, 1968. 415 с.

12. Вітрянський Ю.М. Художньо-естетичне виховання учнів в умовах мистецького закладу. Мистецтво і освіта, 2010. №1 С. 7–9.
13. Гродзенская Н.Л. Слушание музыки в начальной школе. М.: АПН РСФСР, 1962. С.70
14. Гулиніна І. Розвиток музичного слуху. М.: 2008. 30 с.
15. Державний стандарт початкової загальної освіти. – Інформаційний збірник МОН України. 2006. № 2-3.
16. Смельянов В.В. Фонопедический метод развития голоса. <https://www.emelyanov-fmrg.ru>
17. Жорняк Б.Є. Формування музичних здібностей молодших школярів як предмет музично-педагогічного дослідження в школі. Вип.2. Луцьк, 2012. С. 151-158
18. Завалко К.В. Інноваційне музичне навчання та розвиток музичних здібностей учня: навчально-методичний посібник. Київ: Центр навчальної літератури, 2020. 200с.
19. Карасева М. Теоретические проблемы современного сольфеджио : автореф. дис... канд. Иск. Москва : МГКим. П. И. Чайковского, 1988. 22 с.
20. Кондратьев А.И. Развитие музыкального слуха. М.: Профиздат, 1962. 92 с.
21. Левицька І.М. Розвиток тембрового слуху дітей молодшого шкільного віку в процесі інструментального музикування. Наукові записки. Серія: Педагогічні науки. Вип. 170. 2018. С.150-155.
22. Лобач О.О. Музично-дидактичні ігри в школі: Методичні рекомендації. Полтава: ПДПУ імені В.Г.Короленка, 2005. 70 с.
23. Мар'євич Н. К. Музично-ігрова діяльність молодших школярів: розвивально-виховний потенціал у контексті інноваційних підходів. Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми : зб. наук. пр. Випуск 17. Київ – Вінниця : ДОВ «Вінниця», 2008. 493 с.

24. Мар'євич Н. К. Підготовка майбутніх учителів початкових класів до організації музично-ігрової діяльності молодших школярів : автореф. дис. ... канд. пед. наук: спец. 13.00.04 «Теорія і методика проф. освіти». Вінниця, 2015. 20 с.
25. Масол Л.М. Методика навчання мистецтва у початковій школі: Посібник для вчителів / Л.М.Масол, О.В.Гайдамака, Е.В.Белкіна, О.В.Калініченко, І.В.Руденко. Х.: Веста: Видавництво «Ранок», 2006. 256 с.
26. Масол Л.М. Особливості впровадження програми «Мистецтво» в контексті предметно-інтегративної освіти. Початкова школа. 2003. №4. С.42-44.
27. Медушевский В.В. Проблема становления музыкального восприятия. Развитие музыкального слуха, певческого голоса и музыкально-творческих способностей учащихся общнообразовательной школы: сб. тез науч. Конф. М.: АПН СССР, 1982. С. 83-86
28. Микитинська М. Х., Н. Д. Мацько, «Математичні ігри в 1-3 класах» Київ «Радянська школа», 1980. с.3-4(вступ)
29. Мистецтво. 1-4 класи. Навчальні програми для 1-4 класів загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням українською мовою. МОН України. – Київ, 2011. С. 270-295.
30. Мистецтво в школі: музика, образотворче мистецтво, художня культура. / Науково-методичний журнал. №4 (16). Харків, 2009. С. 5.
31. Мистецтво в школі: музика, образотворче мистецтво, художня культура / Науково-методичний журнал. №12 (24). Харків, 2010. С. 7.
32. Михайлик Т.В. Особливості проведення інтегрованих уроків з використанням електронних засобів навчання в початковій школі : навчальний посібник. Біла церква, 2014. 47с.
33. Музыкальный энциклопедический словарь /Гл. ред. Г.В. Келдыш. М.: Сов. энциклопедия, 1990. 672 с.

- 34.Музичне мистецтво. 1-4 класи / Навчальні програми для 1-4 класів загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням українською мовою / МОН України. Київ, 2011. С. 212-244.
- 35.Назайкинский Е. В. О психологии музыкального восприятия : Музыка, 1972. 383 с.
- 36.Назаренко Л.М. Інтерактивне спілкування школярів як засіб формування їх соціально-психологічних компетентностей. Підготовка вчителя у контексті Європейського простору: Збірник наукових праць / За ред. проф. Левківського М.В. Київ – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І.Франка, 2005. 260 с
37. Никитин Б. «Развивающие игры» М., 1990 с.10-12
- 38.Падалка Г. Педагогіка мистецтва (Теорія і методика викладання мистецьких дисциплін). К.: Освіта України, 2008. 284 с.
39. Печерська Е. Музичні ігри – осередок виховання дружніх стосунків у колективі. Початкова школа. 2001. С. 24-27
40. Печерська Е. П. Уроки музики в початкових класах : нав. посіб. Київ : Либідь, 2001. 272 с.
- 41.Підготовка майбутнього вчителя для впровадження педагогічних технологій : навч. посіб. / за ред. І. А. Зязюна, О. М. Пехоти. Київ : А.С.К. 2003. 240 с.
- 42.Плешакова А.Б. Ігрові технології у навчальному процесі: [Пед. вузи] Сучасні проблеми філософського знання. Пенза, 2002. Т. Вип .3. С. 44-53
- 43.Початкова школа. 6'97. “Дидактичні ігри” с. 19
- 44.Рагозіна В. Особливості методики розвитку творчих здібностей молодших школярів. Мистецтво та освіта. 2004. №5. С. 5-8
- 45.Ростовський О. Методика викладання музики у початкових класах. К. : ІЗМН, 1997. 204 с.
- 46.Руда Г. С. Експериментальна перевірка ефективності методики розвитку музичних здібностей учнів початкової школи в процесі ігрової діяльності. Проблеми музично-естетичної освіти учнівської молоді: історія та

- сучасність : матеріали Четвертого Міжнародного науково-практичного семінару / Дрогобицький держ. пед. ун-т імені Івана Франка. Дрогобич, 2018. С. 132-139.
47. Рудницька О. П. Педагогіка: загальна та мистецька : Навч. Посібник. К., 2002. 270 с.
48. Савченко О. Я. Дидактика початкової школи. К. : Абрис, 1997. 446 с.
49. Савченко О. Я. Дидактика початкової школи : підручник для студ. пед. факультетів. Київ : Абрис, 1997. 416 с. (Трансформація гуманітарної освіти).
50. Скаткин М. Н. Школа и всестороннее развитие детей. Москва : Просвещение, 1980. 144 с.
51. Словник навчально-педагогічних понять і термінів : методичний посібник/ уклад. Л. П. Вовк [та ін.]. Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2001. 83 с.
52. Старчеус М. С. Слух музыканта: психолого-педагогические проблемы становления и совершенствования: дис. на соискание ученой степени доктора пед. наук.: спец. 13.00.08. «Теория и методика профессионального образования». М., 2005. 433 с.
53. Сурмін Ю. П. Майстерня вченого : підруч. для науковця. Київ : Навч.-метод. центр «Консорціум з удосконалення освіти в Україні», 2006. 302 с.
54. Тарасов Г. Психология художественной игры (на материале уроков музыки в I — III классах). Музыка в школе. 1988. № 1. С. 15-19
55. Теплов Б. М. Психология музыкальных способностей. М., 1947. С. 134-157
56. Турчин Т. Застосування осучаснених форм музичного навчання молодших школярів як передумова їх творчого розвитку. Рідна школа, 2011. № 7. С. 64-66.
57. Хлебникова Л. Витоки хорової культури в Україні : метод. рек. / Хлебникова Л. / Методика хорового співу у початковій школі : метод. посіб. Тернопіль, 2006. С. 4-24.

58. Хомич І.М. Розвиток музичного слуху молодших школярів на вокально-хорових заняттях у загальноосвітній школі. Збірник наукових праць НПУ імені М. П. Драгоманова. 2013. С. 191-197
59. Черкасов В.Ф. Теорія і методика музичної освіти: посібник. Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2014. 528 с.
60. Якиманская И. С. Личностно-ориентированное обучение в современной школе. Москва : Сентябрь, 1996. 96 с.
61. Kodály Zoltán. 333 olvasógyakorlat. Bevezető a magyar népzenebe: Kottásbetűs kiadás. Budapest : Editio Musica Budapest, 1982. Z. 68.
62. Orff C. Musik Für Kinder. Band 1-5 / Carl Orff, Gunild Keetman. London: Schott Co. Ltd, 1950. 155 S.

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А

Музично-дидактичні ігри на розвиток музичного слуху

Музично-дидактична гра «**Ожили картини**»

Мета гри: закріпити пройдений матеріал, розвивати музичну пам'ять, ритмічний слух.

Ігровий матеріал: малюнки учнів.

Методика проведення гри: учитель розміщує нові малюнки дітей і пропонує їм дізнатися, яка картинка «ожилла». Учитель виконує (або в звукозаписі) уривки з музичних творів або фрагменти пісень. Діти відповідають на додаткові питання.

Музично-дидактична гра «**Зайці**»

Мета гри: розвинути мелодійний, тембровий слух, почуття ритму.

Ігровий матеріал. На планшеті зображені ліс, галявина (в центрі зроблений розріз або кишеньку, в який можуть вставлятися картинки - «Зайці сплять», «Зайці танцюють»).

Методика проведення гри. Учитель пропонує дітям піти погуляти на галявинку, намальовану на картинці. Тут живуть маленькі зайчики, а що вони роблять, ви дізнаєтеся, коли почуєте музику. У звукозаписі звучить мелодія колискової або танцювальна музика. Дитина визначає її і на прохання дорослого вставляє відповідну картинку в прорізи або кишеньку на планшеті. Беруть участь в грі можуть аплодувати тому, хто правильно виконав завдання. Примітка. Учитель може не користуватися звукозаписом, а наспівувати мелодію колискової або на склад «ля» наспівувати будь-яку танкову мелодію. Доцільно використовувати наспіви народних пісень.

Музично-дидактична гра «**Навчи звірів танцювати**»

Мета гри: розвинути ритмічний слух.

Ігровий матеріал. Різні тварини за розміром (за кількістю гравців).

Методика проведення гри. У грі беруть участь кілька гравців. У вчителя в руках велика яскрава тваринка, у дітей - маленькі. Велика тваринка вчить танцювати маленьких, - каже вчитель. Він простукує своєю тваринкою по столу нескладний ритмічний малюнок. Учасники гри повторюють цей ритмічний малюнок своїми тваринками.

При повторенні гри провідним може стати дитина, правильно виконав завдання.

Музично-дидактична гра «**Кішка Мурка і музичні іграшки**»

Мета гри: розвивати ритмічний і тембрових слух.

Ігровий матеріал. Музичні інструменти.

Методика проведення гри. Учитель приносить коробку, перев'язану стрічкою, дістає звідти кішку і повідомляє дітям про те, що кішка Мурка прийшла в гості і принесла в подарунок музичні іграшки, які дасть дітям, якщо вони дізнаються їх за звучанням. Учитель непомітно від дітей (за невеликою ширмою) грає на музичних інструментах. Діти дізнаються їх. Кішка дає іграшку дитині, той дзвенить дзвіночком (постукує музичним молоточком, грає на сопілці).

Музично-дидактична гра «**Слухай хлопки**»

Мета гри: розвивати ритмічний слух, активізувати увагу.

Ігровий матеріал. Музичні інструменти.

Методика проведення гри. Учасники беруться за руки, утворюючи коло. Під звуки спокійної музики йдуть по колу. Коли ведучий плескає один раз, діти зупиняються і приймають позу лелеки (встати на одну ногу, руки в сторони). Якщо ведучий стукне два рази, що грають беруть позу жаби (присісти, п'яти разом, носки і коліна в сторони, руки між ногами на підлозі). На три стуки ходьба відновлюється.

Музично-дидактична гра «**Чия черга**»

Мета гри: розвивати мелодійний, тембровий слух.

Ігровий матеріал. Музичні інструменти.

Методика проведення гри. Учні діляться на чотири підгрупи. Одні будуть зображувати «зайчиків», інші - «птахів», треті - «конячок», четверті - «ведмежат». Для кожної підгрупи використовується «своя» музика, з якою діти попередньо познайомилися.

Учитель довільно змінює музичний супровід. Гравці уважно прислухаються до звучання і по музиці дізнаються свою «чергу» для початку руху. Як тільки змінюється супровід, змінюється група. Попередня повертається на своє місце. В якості супроводу можна використовувати фортепіано, звукозапис або взяти ударні інструменти (маракаси, бубни, трикутник, барабан і ін.).

Музично-дидактична гра « **Співаємо ланцюжком**»

Мета: розвиток внутрішнього слуху, уваги, вокальних навичок.

Хід гри. У повільному темпі учні співають добре знану пісню по черзі – кожен по одному звукові.

Варіант II: учні співають по одному звукові рядами.

Музично-дидактична гра «**Світлофор співає пісеньки**» (за С. Сандаковою)

Мета: розвиток внутрішнього слуху, уваги.

Обладнання: картонний макет світлофору.

Хід гри. Учням пропонується пісня. Коли вчитель «вмикає» зелене світло світлофору – діти співають вголос, «жовте» – співають тихо, «червоне» – співають внутрішнім слухом.

Музично-дидактична гра «**Загублені уривки**»

Мета: розвиток внутрішнього слуху, уваги, музичного мислення.

Обладнання: великі картки з нотними уривками знайомих пісень.

Хід гри. Вчитель каже, що з деяких пісень загубилися нотні уривки і учням слід їх розпізнати. Почергово демонструються картки з нотними уривками без тексту. Діти повинні в думках (на початку – за допомогою

вчителя) відтворити їх ритм і мелодію, а потім вказати – з якої пісні ці уривки.

Примітка: можна запропонувати учням визначити не уривки, а невеликі пісні (знайомі поспівки).

Ігри на розвиток музичних здібностей

Музично-дидактична гра **«Музичний годинник»**

Мета: закріпити знання учнів про жанри музики (пісня, танець, марш), розвивати музичну пам'ять.

Обладнання: годинник з однією стрілкою. По периметру годинника розташовані прозорі кишені, у які вкладають картинки із зображеними символами жанрів музики.

Методика проведення гри. Лунає музичний твір. Дитина визначає, який це твір за жанром, дуже добре, якщо вона впізнає назву твору, то повертає стрілку до відповідної картинки.

Музично-дидактична гра **«Музичний магазин»**

Мета: розвивати вміння визначати на слух тембри музичних інструментів.

Обладнання: магнітофон, аудіо записи звучання музичних інструментів, картки із зображенням музичних інструментів (фортепіано, сопілка, барабан, скрипка, бандура і т.д.)

Методика проведення гри. Вчитель по черзі вмикає записи звучання різних музичних інструментів, а учневі необхідно впізнати який музичний інструмент продається зараз в магазині (добре, якщо учень скаже й до якої групи відноситься цей інструмент).

Музично-дидактична гра **«Аукціон композиторів»**

Мета: закріплювати знання про біографію та творчість композиторів.

Обладнання: портрети композиторів.

Методика проведення гри. Вчитель показує портрет композитора.

Учні, щоб його «викупити», мають «роботи ставки» - називати відомості з життя, твори, характеризувати творчість, засоби виразності тощо. Хто назве більше – переможець.

Музично-дидактична гра «Спіймаємо в долоньки»

Мета: розширити словниковий запас молодших школярів стосовно емоційно-образних характеристик музичних творів.

Методика проведення гри. Після прослуховування твору вчитель описує характер, спеціально називаючи неправильні слова. Учні повинні «зловити» правильні слова-характеристики до даного твору.

Ігрові завдання для розвитку творчих вокально-співочих навичок

молодших школярів:

1. Співати, самостійно знаходячи то високі інтонації (співає маленька зозуля, нявкає кошени і ін.), то нижчі (співає велика зозуля, нявкає кішка і ін.).
2. Імпровізувати найпростіші поспівки, наслідуючи звучанням горна (тра-та-та).
3. Грати на металофонах (інших музичних інструментах) придумані поєднання інтонацій і ритмів і спробувати відтворити їх в співі.
4. Співати своє ім'я (або інші імена) на 2-х звуках, передаючи різноманітні інтонації.
5. Вести співочу перекличку. Дорослий співає: «Агов, де ти?» Дитина відповідає: «Я тут». Потім черговість змінюється. Придумуються нові інтонації.
6. Імпровізувати мотив з 2-3-х звуків на складі «ля-ля».
7. Скласти закінчення мелодії.

Методичні рекомендації з розвитку ритмічного слуху

А.І. Буреніна «Ритмічна мозаїка»

Музично-ритмічні рухи є синтетичним видом діяльності, отже, будь-яка програма, заснована на рухах під музику, буде розвивати і музичний слух, і рухові здібності, а також ті психічні процеси, які лежать в їх основі.

Для того щоб навчити дітей тонко сприймати музику, виконувати різноманітні рухові вправи, вільно імпровізувати, висловлюючи в пластиці музичний образ, необхідні наступні умови:

- використання інтенсивних методів навчання - виконання великого обсягу рухових вправ на заняттях, а також підбір матеріалу, що дозволяє вирішувати велике коло різноманітних завдань розвитку дитини;
- забезпечення психологічного комфорту дітей і педагогів в процесі виконання рухів під музику;
- вибір оптимальної системи занять.

Говорячи про використання інтенсивних методів, ми маємо на увазі збільшення часу занять рухами, тобто активізацію рухової активності дітей під музику. Для успішної реалізації комплексу різноманітних завдань необхідно забезпечувати психологічний комфорт, почуття захищеності кожної дитини, щоб у нього не було боязні зробити що-небудь не так, проявити своє невміння та інше. Важливо також підбирати такий матеріал, який був би доступний для виконання, відповідав віковим та індивідуальним особливостям дітей. Відомо, що дітям (і дорослим) подобається виконувати те, що виходить, а якщо матеріал занадто складний, то він, як правило, відкидається.

Наступна умова - вибір оптимальної системи занять, що пов'язано з використанням в роботі з дітьми двох рівнів роботи з музично-ритмічним матеріалом. Перший рівень умовно можна назвати тренінговим, він

передбачає освоєння ряду музично-ритмічних композицій в процесі ігрової співпраці учителя і дітей без спеціального розучування. У процесі спостережень педагог визначає рівень індивідуального розвитку дітей та на цій підставі підбирає спеціальний, індивідуально-орієнтований матеріал (танці, вправи, ігри) з тим, щоб розкрити здібності кожної дитини, висвітити найкращим чином його вміння і приховати недоліки. Така система роботи сприяє досягненню таких результатів: діти легко і вільно використовують в імпровізації різноманітні рухи, тонко передаючи музичний образ; процес розучування нового репертуару займає небагато часу - 2-3 заняття; діти володіють певним репертуаром, готовим для показу на виступі.

Розглянемо більш детально цю систему роботи, в якій ми умовно виділяємо три етапи.

На 1-му етапі (початок використання в роботі з дітьми музично-ритмічних композицій) ми спираємося на здатність дітей до наслідування, яка яскраво виражена в молодшому шкільному віці. Наслідуючи дорослого, дитина освоює різноманітні види рухів і поступово починає використовувати їх у самостійній діяльності (в іграх, танцювальних імпровізаціях).

2-й етап навчання (після того, як діти вже придбали певний досвід у виконанні по показу і запам'ятали кілька композицій) сприяє розвитку у дітей умінь самостійно виконувати вивчені раніше вправи, композиції в цілому і окремі руху.

3-й етап роботи - підведення дітей до творчої інтерпретації музикального твору, розвиток здатності до самовираження в русі під музику, формування вміння самостійно підбирати і комбінувати знайомі руху і придумувати власні, оригінальні вправи. Реалізація цих завдань найбільш важлива в даній програмі, так як саме в розвитку творчості, здатності до імпровізації концентрується основна ідея - володіння власним тілом, тонкість музичного сприйняття, розвиток музичного та ритмічного слуху, нестандартність мислення, психологічна свобода. До кожного етапу ми

підходимо послідовно, але, в той же час, вони можуть поєднуватися (але на різному репертуарі).

Розглянемо більш докладно методику організації педагогічного процесу на кожному етапі. В основі 1-го етапу навчання - наслідування дітей зразком виконання рухів педагогом в процесі спільної діяльності. «Втягується показ» (вираз С.Д. Рудневої) допомагає дітям освоїти досить складні рухові вправи. Спільне виконання рухів сприяє створенню загального піднесеного настрою, єдине ритмічне дихання під музику регулює психофізіологічні процеси, максимально концентрує увагу. Показ повинен бути «випереджаючим», тобто на частки секунди руху випереджають музику. Це необхідно для того, щоб діти встигли «перевести» зорове сприйняття в рухову реакцію. Іншими словами, необхідно час для відображення зорових сигналів, і тоді м'язові відчуття точно співпадуть зі звучанням музики. Якщо такого випередження в показі не відбувається, то руху дітей (що відображають показ педагога) весь час трохи запізнюються по відношенню до музики, що ускладнює формування музично-ритмічних навичок.

Є ще одна особливість такого показу - він повинен бути в «дзеркальному» відображенні, оскільки діти повторюють всі рухи автоматично. У процесі наслідування у дітей легше формуються різноманітні рухові навички та вміння. Завдяки «втягується показу» діти справляються з такими вправами, які вони не могли б виконати самостійно або при фрагментарне показі зі словесними поясненнями. Однак ступінь складності рухових вправ, які діти можуть виконати в процесі наслідування, не безмежна. Щоб її визначити, педагог повинен визначити «найближчу зону» розвитку дитини (за Л. С. Виготському), що дозволяє передбачити подальшу сходинку в його розвитку. У процесі спільного виконання важливо дати дітям відчуття свої можливості і закріпити їх у свідомості. При наступних повторях руху уточнюються, запам'ятовуються і автоматизуються. Звичайно, у дітей це відбувається по-різному - у кого-то швидше і легше, а у

кого-то повільніше, з якимось своєрідністю. Важливо, щоб педагог не робив ніяких зауважень (на цьому етапі роботи), що не фіксував увагу дітей на те, що у них щось не виходить, і тоді поступово складні елементи вправ, що повторюються в різних композиціях, будуть освоєні.

Наступний, 2-й етап занять - це розвиток самостійності дітей у виконанні композицій і інших вправ. Відбувається це поступово, як би непомітно для займаються. Педагог час від часу припиняє показ в процесі спільного виконання і пропонує дітям продовжувати виконувати руху самостійно. Це дуже важливий момент, тому що в разі виконання тільки по показу у дітей не тренується довільне увагу, пам'ять, воля. Поступово дітям пропонується виконати всю композицію самостійно від початку до кінця (іноді можна підказувати деякими жестами). На цьому етапі використовуються такі прийоми: показ виконання композицій дітьми (вибір провідних замість педагога - по черзі або за бажанням); показ вправи умовними жестами, мімікою;

словесні вказівки; «Провокації», тобто спеціальні помилки педагога при показі з метою активізації уваги дітей і спонукання до того, щоб вони помітили і виправили помилку.

Не всі композиції слід вивчати з дітьми до рівня самостійного виконання по пам'яті. Наше завдання - накопичити руховий досвід, сформувати навички та вміння, а для цього потрібно багато рухатися (щоб домогтися автоматизму, тобто навички), і цей етап роботи ми розглядаємо як інтенсивний тренінг. Таким чином, паралельно присутні два рівня в роботі над композиціями: «тренінг», виконання по показу (без ретельного відпрацювання рухів) і підведення дітей до самостійності, виразності виконання рухів (на окремих композиціях, доступних індивідуальних можливостей дітей) з метою виховання і розвитку особистості дитини. Самостійне виконання вправ говорить про сформованість рухових навичок, є показником результату навчання і показує рівень розвитку найважливіших

психічних процесів - волі, довільного уваги, музично-ритмічного почуття, музичної та рухової пам'яті.

Далі, на основі розвитку пластичних можливостей дітей, розширення їх рухового досвіду ми переходимо до 3-го етапу - творчого самовираження в русі під музику. Відбувається це теж поступово. Так, в деяких композиціях відразу закладена «питально-відповідна» форма виконання, де передбачається імпровізація на певний музичний фрагмент - програш, приспів і т.д. Наприклад, в композиції «Танцюйте сидячи» діти на програш самі придумують загально-розвиваючі вправи, на програш в композиції «Троє поросят» - танець Поросят і т.д. Такі невеликі включення, з одного боку, тренують переключення уваги і розвиток довільності рухів, а з іншого - готують до імпровізації на цілісні музичні твори.

Потім переходимо до нескладним творчим завданням, до яких відноситься інсценування пісень. Наприклад, в пісні «Два барана» (муз.М. Козлова) діти по тексту виконують руху по ролям (в образі двох Баранов - Білого і Чорного), а в інсценуванні пісні «Розплата» діти зображують діалог Дівчатка і Кішки. Для подібних завдань підбираються пісні з яскравим, динамічним сюжетом, що спонукає до руху («Кішки-Мишки», «Всі ми ділимо навпіл» В. Шаїнського та ін.). Процес імпровізації, обіграння пісень більш тривалий, ніж просто розучування. Так, на початку дітям передбачається прослуховування пісні, промовляння тексту, потім - ігрові «проби», в яких діти намагаються висловити в рухах зміст пісні. Роль педагога - спостерігати за проявами дітей, підтримувати їх, але ні в якому разі не перехоплювати їх ініціативу, а допомагати в підборі подібних рухів і оформленні цілісної композиції.

Молодшим школярам можуть пропонуватися і більш складні завдання - наприклад, пластичні імпровізації на класичну музику (сценарій сюїти на музику М. Мусоргського «Картинки з виставки») або складання казок, «балетів» і т.д. На цьому етапі роботи можна використовувати такі

методичні прийоми: слухання музики і бесіди про неї; малювання, словесні описи музичних образів; підбір віршів, казок та інших творів, які допомагають інтерпретувати музичний образ; пластичні імпрровізації дітей, «проби» - без показу педагога; показ варіантів рухів педагогом, а дітям пропонується вибрати найбільш вдалий.

Дорослі тільки іноді включаються в рух, щоб стимулювати активність дітей. Як правило, така необхідність виникає в зв'язку з оформленням рухів, придуманих дітьми, в єдину композицію, так як це ще складно для дошкільнят і молодших школярів. Найбільш зручним способом розвитку танцювального і ігрового творчості дітей, на наш погляд, є інсценування популярних казок, таких як «Муха Цокотуха» К. Чуковського, «Котячий будинок», «Дванадцять місяців» С. Маршака та ін.

Резюмуючи сказане, підкреслимо, що імпрровізація як у дітей, так і у дорослих можлива тільки на базі розвитку музичного слуху, творчої уяви, а також на основі вільного володіння своїм тілом, тобто тоді, коли руху автоматизовані і не відволікають уваги на техніку їх виконання. Тому, якщо ми хочемо досягти дійсно художньої, а не примітивним інтерпретації музичних творів в пластиці, необхідна велика і скрупульозна робота над руховими навичками. Але сам процес цієї технічної роботи також повинен бути привабливим, ігровим і творчим. І тоді діти будуть розвиватися, навчатися рухам легко і мимоволі, непомітно для себе освоюючи різноманітні і складні рухові комбінації. А це в свою чергу буде стимулювати їх загальний розвиток.